

Kaple Božího hrobu v Liberci z roku 1772.

Krátké dějiny zapomenuté církevní stavby*

Milan Svoboda

„A když okusil Ježíš octa, řekl: Dokonánoť jest. A nakloniv hlavy, ducha Otcí poručil. Potom pak prosil Piláta Josef z Arimatie, (kterýž byl učedník Ježíšův), aby sňal tělo Ježíšovo. I dopustil Pilát. A byla na tom místě, kdež [Ježíš] ukřižován byl, zahrada, a v zahradě hrob nový, v němž ještě žádný nebyl pochován. I koupiv [Josef] plátna, a sňav ho, obvinul v plátno, a položil do hrobu, kterýž byl vytesán z skály, a přivalil kámen ke dveřům hrobovým. A byla tu Maria Magdaléna, a druhá Maria, sedíce naproti hrobu. Druhého pak dne, kterýž byl po velikém pátku, sešli se přední kněží a farizeové ku Pilátovi, řkouce: Pane, rozpomenuli jsme se, že ten svůdce řekl, ještě živ jsa: Po třech dnech vstanu. Rozkažiž tedy ostrážiti hrobu až do třetího dne, ať by snad učedníci jeho, přijdouce v noci, neukradli ho a řekli by lidu: Vstalť jest z mrtvých. Řekl jim Pilát: Máte stráž; jděte, ostráhejte, jakž víte. A oni šedše, osadili hrob strážnými, zapečetivše kámen. Na skonání pak soboty, když již svitalo na první den toho téhodne, přišla Maria Magdaléna, a druhá Maria [Jakubova], aby pohleděly na hrob. I pravily vespolek: Kdo nám odvalí kámen ode dveří hrobových? Byl zajisté veliký velmi. A aj, země třesení stalo se veliké. Nebo anděl Páně sstoupiv s nebe a přistoupiv, odvalil kámen ode dveří, a posadil se na něm. A byl obličej jeho jako blesk, a roucho jeho bílé jako sníh. A pro strach jeho zděsili se strážní, a učiněni jsou jako mrtví. I odpověděv anděl, řekl ženám:

* Milan Svoboda: Chapel of the Holy Sepulchre in Liberec from 1772. A short History of a Forgotten Church Building.

The study is the first comprehensive history of the Chapel of the Holy Sepulchre which was builded in 1772. The author goes back to the origin of the Holy Sepulchre in Jerusalem and to its imitations in Europe. The earliest baroque copy of this building in the Czech Lands was funded by the Liberec citizen and entrepreneur Josef Andreas Wondrak. The part of this text is composed by the edition of the contemporary chapel description. The study results from the project of students of the Department of History, Faculty of Education, Polytechnic University in Liberec.

*Nebojte se vy, neboť vím, že Ježíše ukřižovaného hledáte. Nenít ho tuto; nebo vstal' jest, jakož předpověděl.*¹

Téma Svatého či Božího hrobu v Liberci bylo opakovaně zpracováno pouze heslovitě, bez poznání podstatných souvislostí dějin této sakrální stavby jak v českém, tak evropském prostředí.² Archivní prameny ke vzniku a zbudování Božího hrobu v Liberci jsou torzovité.³ Ikonografické prameny k této památce jsou spíše výjimkou.⁴ Námět sám pak badatelsky v Čechách a na

¹ Text je kompilací všech čtyř evangelií, totiž sv. Matouše, Marka, Lukáše a Jana podle Bible kralické vydané roku 1613.

² Nejstarší zmínka (snad s výjimkou některých záznamů, např. Jan Karel ROHN, *Antiquitas ecclesiarum, capellarum, et monasteriorum, aliarumque aedium sacrarum districtus Boleslaviensis, et in parte Lusatiae superioris*, I–IV, Praha 1777–1777) v obecných soupisech pochází z díla Jaroslava SCHALLER, *Topographie des Königreich Böhmen, darinn alle Städte, Flecken, Herrschaften, Schlösser, Landgüter, Edelsitze, Klöster, Dörfer, wie auch verfallene Schlösser und Städte unter den ehemaligen, und jetzigen Benennungen samt ihren Merkwürdigkeiten beschrieben werden*, 4, Prag – Wien 1790, s. 274. Z regionální literatury německé Anton HOFFMANN, *Geschichte der Kreuzkirche in Reichenberg*, Reichenberg 1864; Karl F. KÜHN, *Topographie der historischen und Kunstgeschichtlichen Denkmale im Bezirke Reichenberg*, Brünn – Prag – Leipzig – Wien 1934, s. 223, 314; *Das Heilige Grab in Reichenberg*, *Reichenberger Zeitung* 7. 9. 1861, s. 3–4; Viktor LUG, *Das Heilige Grab*, in: *Mitteilungen des Vereins für Heimat des Jeschken-Isergaues* 15, 1922, s. 81; P. Anton Ignatz Kopsch (1694–1775), in: Benjamin BAIER jun. (ed.), *Lebensbilder aus der Heimat*, Friedland 1907, s. 97–98. – Česká produkce po roce 1945 pouze spoléhá na výsledky předchozích německých bádání, srov. Roman KARPAŠ a kol., *Kniha o Liberci*, Liberec 1996, s. 52–53, 56; Karel KUČA, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, 3, Praha 1998, s. 435; Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech*, 2, Praha 1978, s. 240 (s chybným datováním vzniku stavby do r. 1722).

³ Státní okresní archiv v Liberci, fond Archiv města Liberce; fond Pozůstalost Ludwiga Hübnera, kart. č. 1, 5, 9; fond Magistrát města Liberce; fond Arciděkanství úřad Liberec 1700–1945, (454), kniha č. 6, sign. 113; knihy č. 65–69, 71–75; Národní archiv Praha, fond Archiv pražského arcibiskupství, Kopiař odeslaných listů arcibiskupské konzistoře 1772, 1. 1. až 30. 6. 1772, s. 47; Státní oblastní archiv Litoměřice, fond Biskupská konzistoř Litoměřice, kart. č. 10, inv. č. 16, kniha emanat; kart. č. 20, inv. č. 42, zápisy ze zasedání konzistoře (zde bez záznamů).

⁴ Kromě samotných vyobrazení v plánu (mědirytu), přiloženém k tištěnému popisu stavby z r. 1772 se další zpodobení objevují až jako olejomalby, které spíše mimoděk zachycují Boží hrob před nynějším děkanským kostelem sv. Antonína Velikého na Sokolovském náměstí. Tyto obrazy jsou součástí sbírek Severočeského muzea v Liberci, viz sign. Ob-19 (detailní pohled na Boží hrob před kostelem sv. Antonína, 1856), sign. Ob-35 (střelecký terč, 1844), sign. Ob-92 (celé Sokolovské náměstí, 2. pol. 19. století), sign. Ob-732 (Müller, obraz je signován vpravo dole, asi polovina 19. století). Drobnou fotodokumentaci od 70. let 20. století vlastní kromě Severočeského muzea také Národní památkový ústav v Liberci.

Moravě až na výjimky⁵ nepatří právě k frekventovaným námětům, proto i oborová opora ve studiích či v monografiích schází.⁶ Pro srovnání s nejbližším geografickým prostředím nezbyvá než se spolehnout na zahraniční literaturu.⁷

⁵ František Alois WACEK, *Historie starověkého filiálního kostela w Drahorazjch w osadě Kopidlenské na panstwj Gičnowesském*, in: Časopis Společnosti vlastenského museum w Čechách 3, 1829, sv. 3, s. 104–113, zde s. 108–111. Drahorazská kaple jako nápodoba jeruzalémského Božího hrobu je výslovně uvedena na pamětní desce nad vchodem do této stavby („*hoc Sepulchrum ad similitudinem Illius, quod Hierosolymis in Palaestina maxima veneratione colitur*“). Donátor, František Josef hrabě Šlik, nechal na zeď umístit erb svůj i své manželky Silvie Kateřiny, rozené Kinské. Inspiraci mohl stavebník získat jak z Prefátova cestopisu, na nějž Vacek upozorňuje, tak ze zámecké knihovny v Kopidlně („*z jednoho mnohocenného německého popsání cesty do země zaslíbené, kteréž náleží mezi prvotisky*...“). Mohlo se jednat o vyobrazení Erharda Reeuwicha z německého díla Bernhard BREYDENBACH, *Pilgerreisen ins Heilige Land*, 1483. Vacek znal ještě Boží hrob v Německém (Havlíčkově) Brodě a v Praze na Petříně. – Sakrální stavbu v kostele sv. Petra a Pavla v Drahorazech evidují také *Umělecké památky Čech* 1, Praha 1977, s. 321, kde je zbudování kaple Božího hrobu datováno lety 1695–1698, opravy 1834 a 1886.

⁶ Z technického hlediska se mj. drobnými sakrálními objekty zabývá KMK FS ČVUT v Praze, poskytující webovou prezentaci zaměřenou na kaple včetně základních údajů o vzniku a stáří. Zčásti je zpracována kaple Božího hrobu v Praze na Petříně, přístupná z WWW: [<http://lfgm.fsv.cvut.cz/photopa/main.php?objekty=1&objekt=225&>]; ve starší databázi jsou zaměřeny Drahoraz, Mimoň a Votice. Za upozornění na poslední lokality vděčím p. ing. Jindřichu Hodačovi, Ph.D., z katedry mapování a kartografie Fakulty stavební ČVUT v Praze. – Z hesel např. *Český slovník bohovědný*, 2, Praha 1916, s. 396–402 (Boží hrob a hesla příbuzná); Adolf NOVOTNÝ, *Biblický slovník*, 1, Praha 1956, s. 222 (heslo hrob); Jan ROYT, *Slovník biblické ikonografie*, Praha 2006, s. 54–58 (Boží hrob); *Großes Lexikon der Bestattungs- und Friedhofskultur. Wörterbuch zur Sepulkralkultur*, Braunschweig 2002, s. 137–138 (Heilig-Grab); *Lexikon der christlichen Ikonographie*, 2, Rom – Freiburg – Basel – Wien 1990, s. 182–192; *Lexikon des Mittelalters*, 4, München – Zürich 1989, sl. 2029–2030 (Heiliggrab, Heiliggrabkapellen); *Lexikon für Theologie und Kirche*, 4, Freiburg – Basel – Rom – Wien 1995, sl. 1319–1324, (Heiliges Grab).

⁷ Veronika MAYR, *Die Barocken Heiliggrabkapellen in Österreich*. Diplomarbeit der Leopold-Franzens-Universität Innsbruck. Innsbruck 1995, 156 s. (strojopis, Österreichische Nationalbibliothek Wien, sign. 1,467.107-C). Autorka uvádí 31 lokalit barokních Svatých hrobů v Rakousku. – Gustaf DALMAN, *Das Grab Christi in Deutschland*, Leipzig 1922, dělí nápodoby kaple Božího hrobu v německých zemích do tří etap: 1. Svaté hroby doby byzantské (do 1048), 2. Svaté hroby křižáckých výprav (1120) a 3. Svaté hroby stavěné františkány (od 1555). – Specifickou prací je Michail FORCHER (red.), *Heilige Gräber in Tirol. Ein Osterbrauch in Kulturgeschichte und Liturgie*, Innsbruck 1987, který se zabývá oltárními svatými hroby, nikoli kaplemi Božích hrobů. Výjimkou je s. 18, kde zobrazuje kapli Božího hrobu v Tyrolsku (Neustift u Brixenu). – Annemarie SCHWARZWEBER, *Das Heilige Grab in der deutschen Bildnerie des Mittelalters*, Freiburg in Breisgau 1940; Siegfried LAUTERWASSER – Georg POENSGEN, *Das Heilige Grab zu Konstanz*, b. m. vyd., b. r. vyd., obsahuje pouze několik fotografií ke gotické podobě Božího hrobu v Kostnici s jeho stručnou historií. – Pouze pro starověké období má význam studie Jacob Philipp FALLMERYER, *Denkschrift über Golgatha und das Heilig-Grab* [der Evangelist Johannes,

Ne všechny kaple Božího hrobu v českých zemích jsou stavěny jako napodobeniny Svatého hrobu z jeruzalémského chrámu Božího hrobu.⁸ Mezi čtyřicetimi dosud nalezenými dochovanými stavbami tohoto typu v České republice je liberecká kaple Božího hrobu zřejmě poslední ve smyslu nápodoby jeruzalémské předlohy, zde podle zhořeleckého vzoru.⁹ Ačkoli se nenachází v původním prostoru jako v roce 1772, přemístění do zahrady někdejšího hřbitova kolem kostela Nalezení sv. Kříže v roce 1865 jí prospělo. Netýká se jí dopravní ruch a stojí mimo dosah místních vandalů. V 70. a 80. letech 20. století prošla rekonstrukcemi a nyní se nachází v relativně dobrém stavu.¹⁰ Pouze zkratkovitě pojednané regionální téma vedlo k sestavení badatelského týmu

der jüdische Geschichtschreiber Flavius Josephus und die Gottesgelahrtheit des Occidentales], in: *Abhandlungen der historischen Classe der königlichen bayerischen Akademie der Wissenschaften*, Bd. 6, München 1852, s. 643–688; Michael RÜDIGER, *Nachbauten des Heiligen Grabes in Jerusalem in der Zeit von Gegenreformation und Barock. Ein Beitrag zur Kulturgeschichte architektonischer Devotionalkopien*, Regensburg 2003. Zřejmě nejlepší monografie pro historii kopií Božích hrobů v Evropě. Koriguje mylná zjištění G. Dalmana, obsahuje obšírné kulturněhistorické zhodnocení fenoménu, byť v ohledu zjišťování lokalit není vyčerpávající. – Martin BIDDLE, *Das Grab Christi. Neutestamentliche Quellen – historische und archäologische Forschungen – überraschende Erkenntnisse*, Giessen – Basel 1998. Až do doby nově pojatých výzkumů tohoto oxfordského univerzitního profesora zůstával jeruzalémský Boží hrob v podobě z 19. století stranou zájmu badatelů. – Ke vzoru libereckého Božího hrobu ve Zhořelci Ernst-Heinz LEMPER, *Heiliges Grab mit Kreuzkapelle Görlitz*, Regensburg 2004 (2. vydání), nově a kriticky Ines ANDERS – Marius WINZELER, *Lausitzer Jerusalem. 500 Jahre Heiliges Grab zu Görlitz*, Görlitz – Zittau 2005.

⁸ Např. v kostele sv. Anny v Javorné byl patrně v 19. století postaven sklářský Boží hrob ve formě divadelních kulís. K němu Jan ROYT, *Sklářský Boží hrob v poutním kostele sv. Anny v Javorné*, in: *Vlastivědný sborník muzea Šumavy* 6, 2001, s. 71–73. Kulisovou architekturu má např. Svatý hrob z 19. století v korutanském Sternbergu, viz *Großes Lexikon der Bestattungs- und Friedhofskultur*, s. 138.

⁹ K tomu pozn. 7. Výstavní katalog vznikl u příležitosti 500. výročí dokončení Svatého hrobu ve Zhořelci v roce 2004. Nutno dodat, že tamní kaple Božího hrobu byla založena v rámci budování nového poutního místa (Golgoty) na starém popravčím vrchu nad městem.

¹⁰ Libereckou kapli Božího hrobu, jejímž vlastníkem je římskokatolická farnost, arciděkanství Liberec, zpracoval do „Evidenčního listu nemovité památky“ 17. 1. 2007 Martin Ouhřabka pod č. 22868/5-3579. – Přízemní stavba s plechovou střechou a baldachýnovou lucernou nad Božím hrobem byla zaměřena v roce 1974; šířka činí 380 cm, délka 880 cm a výška včetně věžičky 620 cm. Vnitřní rozměry kaple Božího hrobu jsou 190x150 cm, Andělské kaple 280x270 cm. Opravy se týkaly střechy, podlah, omítek stropů a stěn a přístupového kamenného schodiště. Poslední renovace byly provedeny roku 1986, jak o tom svědčí malovaný nápis v bílém poli na pravé desce fasády. Dokumentace je uložena v NPÚ Liberec.

studentů, již se podíleli na komplexnějším zpracování historie Kaple Božího hrobu v Liberci.¹¹

Než se budeme věnovat vzniku a realizaci zmíněné sakrální stavby v Liberci, podstupme krátký historický exkurs do geneze této stavby v Jeruzalémě. Svatý (také Boží) hrob, podle svědectví evangelií původně vytesaný ve skále, byl použit pro uložení mrtvého těla Ježíše Krista. Protože ten podle biblického podání dne třetího vstal z mrtvých a vstoupil na nebesa, zůstal hrob prázdný a nikdy více nevyužitý. Původně se nalézal mimo hradby Jeruzaléma. Znovu objeven a uctíván byl až v první čtvrtině 4. století. Původní skalní hrob se zachoval jen zčásti, obložen mramorovými deskami, a před původní vchod postavili křesťané kapli, zvanou také Andělská. Poblíž dal císař Konstantin v letech 325–336 zbudovat centrální chrám. Vzhled Božího hrobu v Jeruzalémě se během dalších staletí výrazně měnil. Během pronásledování křesťanů, poté v bojích s nekřesťanskými sousedními státy, zvláště s Tureckem, několikrát poničili Boží hrob muslimové. Po opakovaných devastacích z let 614, 936 a 969 v roce 1009 téměř zmizel ze světa na příkaz chálífa al-Hakima, jednoho z panovníků fátimovské dynastie z Egypta. Zůstala jen tvrdá skála s někdejším hrobem. Díky al-Hakimově matce Marii, která se stala křesťankou, vznikla roku 1012 nová kaple. Po dobytí Jeruzaléma ji křižáci ještě upravili mj. o prvek, který vidáme na všech evropských napodobeninách – Boží hrob je z vnějšku kromě kamenných kvádrů členěn dvanácti sloupky s hlavicemi, vytvářejícími slepou arkádu. Typickým prvkem stavby se stala baldachýnová

¹¹ Text vznikl díky spolupráci studujících zapojených do projektu Boží hrob v Liberci z roku 1772 podpořeného grantem Statutárního města Liberec v roce 2007/2008. Dvousměstrové bádání podnikli budoucí bakaláři oboru Kulturněhistorická a muzeologická studia v seminářích z regionalistiky a dějin umění. Výsledkem je CD-ROM, jehož obsah byl vložen na stránky katedry historie FP TU v Liberci, přístupné z domény www.tul.cz. Na projektu se podíleli: Kateřina Benešová, Zuzana Čermáková, Jakub Hájek, Anna Kašparová, Lenka Kovaříková, Petra Kožešníková, Pavel Mraček, Erika Mrhalová, Tereza Mrkvičková, Jaroslava Neumannová, Václav Rybář, Michaela Svitáková, Lucie Štefanová, Jaroslav Uhlíř. Za výsledky této studie ručí autor, který zčásti využil archivní a bibliografické rešerše uvedených účastníků projektu. V příloze představená edice a překlad popisu Božího hrobu v Liberci z roku 1772 jsou společným dílem všech studujících a vedoucího projektu.

vízka. Další obnova nastala roku 1555 z příkazu papeže Julia III. Vzhled z oněch časů dominuje téměř všem objektům Božího hrobu v Evropě do 18. století. Kromě lidské nepřízně poškodila jeruzalémskou kapli opakovaná zemětřesení a nakonec veliký ničivý požár chrámu Božího hrobu v roce 1808. Kaple samotná sice nebyla poničena ohněm, ale zřítla se na ni část chrámové klenby. Proto došlo k poslední úpravě mezi lety 1809/1810 v tzv. byzantském baroku. Starší vzhled kaple Svatého hrobu však zůstal zachován díky více než 150 dosud nalezeným nápodobám této stavby z mnoha evropských zemí. Od počátku 19. století se vzezření kaple Svatého hrobu nemění, jen po zemětřesení byla v letech 1927, 1934/1935 a 1947 podepřena ocelovými a dřevěnými výztužemi. Tato konstrukce ovlivnila estetický dojem návštěvníků Svatého hrobu pro další desetiletí.

Zkušenost návštěvníků Věčného města je už téměř tisíc let stejná: Musí nejprve vstoupit do chrámu Božího hrobu. Přímo pod obrovskou kopulí se nachází velká kamenná stavba, kaple Svatého hrobu. V první místnosti, zvané Andělská kaple, už po staletí různé křesťanské církve zapalují lampy jako obětiny. (Zaznamenalo to ve svých cestopisech několik poutníků z českých zemí. Čeští poutníci do Svaté země již od středověku navštěvovali také Kristův hrob v Jeruzalémě. Jejich svědectví především od přelomu středověku a raného novověku jsou písemně zaznamenána od konce 15. do 19. století.)¹² Poté lze

¹² Josef DOSTÁL (ed.), Martin Kabátník: *Cesta do Jeruzalema*, in: *Cesty do svaté země*, Praha 1948, s. 20 (cesta vykonána 1491, svědectví vydáno posmrtně r. 1539); František MALEČEK (ed.), Jan Hasištejnský z Lobkovic: *Putování k Svatému hrobu*, Praha 1907, s. 116–118 (cesta vykonána 1493, první edice až v 19. století); Karel HRDINA (ed.), *Cesta z Prahy do Benátek a odtud potom po moři až do Palestiny, to jest do krajiny někdy Židovské, země Svaté do města Jeruzaléma k Božímu hrobu, kteraužto cestu s pomocí Pána Boha všemohúcího šťastně vykonal Voldřich Prefát z Vlkanova léta Páně MDXXXVI*, Praha 1947, s. 110–117 (cesta vykonána už roku 1546, cestopis vydán r. 1563); Karel Jaromír ERBEN (ed.), *Kristofa Haranta z Polžic a z Bezdrůžic a na Pecce atd. Cesta z Království českého do Benátek, odtud do země Svaté, země Judské a dále do Egypta, a potom na horu Oreb, Sinai a sv. Kateřiny v pusté Arabii*, 1. d., Praha 1854, s. 127–129 (o cestě z roku 1598 vydána kniha až 1608). Stručnou kompilací poznatků renesančních cestopisů je text *O putování do cizích zemí, zvláště do Palestiny*, in: M. Daniele Adama z Veleslavína práce původní, Jan Václav

menším průchodem vejít do nevelké prostory Božího hrobu. Po pravé straně jsou na vyvýšeném podkladu kamenné desky ve tvaru lože, kde mělo spočinout Kristovo tělo. Také smysl uctívání zmrtvýchvstalého Krista je týž. Křesťané považují hrob, v němž krátce spočinul mrtvý Kristus, za významnou památku, a to z různých důvodů. Teologicky svědčí prázdný hrob o Kristově lidské podstatě (zemřel, aby se obětoval za hříšné lidstvo) a současně o naplnění slov Písma svatého o tom, že byl Božím synem (vstal z mrtvých a zvítězil nad ďáblem a smrtí). Pro křesťany je proto jeruzalémská kaple Svatého hrobu místem paměti jejich církve a úcty vůči Bohu i připomenutím novozákonní naděje na Vzkříšení.

Se snahou stavět kopie Božího hrobu v Evropě se setkáváme údajně už v Bologni první půle 5. století a v Římě několik let poté. V severněji položeném prostoru, ve středoevropském prostředí (zvláště v římské říši) se k nejstarším zmínkám o Božích hrobech, čerpajících prý inspiraci v Jeruzalémě, řadí Fulda (před 822), Kostnice (960) a Paderborn (1036). Dalšími lokalitami byly Eichstätt (1166), Gernrode (1120) a Magdeburg (asi 1250). Patrně poslední kapli Božího hrobu založil císař Friedrich III. v Postupimi u Berlína roku 1899. Důvodů výstavby těchto „věrných“ napodobenin bylo více. První dlouhou dobu spočíval v komplikované přístupnosti Jeruzaléma poutníkům. Město obsadili arabští a po nich turečtí vládcové, kteří vstup Kristových ctitelů do Jeruzaléma omezovali. Kromě toho cesta z Evropy do Palestiny byla dlouhá a nebezpečná. Většina poutníků směřovala do Itálie, odkud se z přístavních měst plavila po Středozemním moři do Svaté země. Některé lodě se stávaly obětí pirátských útoků, jindy byly posádky v rukou svévole kapitána, který cestovatele finančně

Rozum (ed.), Praha 1853, s. 188–200 (vydáno jako úvod k překladu Buntingova spisu *Itinerarium sacrae scripturae*, 1592). Výjimku z popisů představuje barokní kompilace německého duchovního, srov. Miloš SLÁDEK a kol. (edd.), *Martin z Kochemu: Veliký život Pána a Spasitele našeho Krista Ježíše a jeho nejsvětější a nejmilejší matky Marie Panny, jako i všech jiných krevních přátel Syna božího*, Praha 2007, s. 983–984. Jednu z posledních zmínek, avšak již bez křesťanského patosu, představuje z 19. století Karel Vojtěch RAJLICH, *Na vandru 1895–1905. Zápisky kovářského tovaryše z cest po Evropě a do Svaté země k Božímu hrobu*, Brno 2006, s. 153.

zneužíval. Kromě hmotných nákladů bylo cestování strastiplné i tělesně namáhavé.

Druhým důvod spočíval v tom, že z hlediska zbožných procesí se v Evropě objevila možnost vidět relativně totožný Boží hrob bez nutnosti podstoupit časově náročnou, nákladnou a málo bezpečnou cestu. Přínosem byly peníze za plnomocné odpustky, které papež novým kopiím jeruzalémské kaple uděloval. Měly mít stejnou váhu, jako kdyby evropští křesťané putovali do Jeruzaléma.

Třetí smysl výstavby kopií Božího hrobu tkvěl v tom, že uctívané kopie těchto sakrálních objektů byly budovány také jako díkůvzdání Bohu za šťastný návrat z těžké cesty, za uzdravení nebo prostě pro upomínku na velkou pouť do Svaté země. Fundátor a stavebník, ať již ze světského či církevního prostředí, obvykle nechal nějaký druh záznamu o realizaci kaple Božího hrobu i pro budoucí paměť své rodiny, přátel a poddaných v širokém okolí.¹³ Zadavatelů staveb a způsobů placení bylo více. Kromě panovnických založení kaplí Svatého hrobu se často setkáváme se šlechtici nebo s bohatými měšťany. Někdy se stalo, že stavbu financovala celá rodina nebo i generace, které plnily slib či přání toho, kdo chtěl vystavět Boží hrob, ale z nějakých důvodů to nestihl. Ve městech se pořádaly účelové peněžní sbírky. Často se tak mohly blýsknout jednotlivé řemeslnické cechy a jejich mistři. Také církevní řády, například františkáni, mohly stavitelům zadat zbudování těchto kaplí. Známe případy, kdy se na výstavbě finančně podíleli nejvyšší zemští církevní představitelé, kardinálové a biskupové. Fungovala také náboženská sdružení, bratrstva (například Bratrstvo těla Kristova). Některá sama navrhla a zaplatila zřízení tohoto typu kaple. Pro další údržbu sakrálních staveb vznikaly příslušné fondy.

Kopie Božího hrobu často nebyly stavěny přímo podle jeruzalémské předlohy, i když se to předstíralo. Opakující se příběhy o cestě do Svaté země, o

¹³ Tabulka v příloze však svědčí o tom, že v mnoha případech se nedochovaly písemné záznamy o donátorech, dokonce ani o roce výstavby Božího hrobu v té které lokalitě.

přesném měření a nákresech jsou si tak podobné, že přichází v úvahu pravděpodobnější vysvětlení: tímto podáním se měla zvýšit atraktivnost nového objektu např. v poutním místě.¹⁴ Místo nákladného cestování přes cizí země a po moři stačilo získat rozměry nejbližší kopie Božího hrobu. Nutno dodat, že napodobeniny Božího hrobu často nebyly totožné s originálem ani v detailu, ani v rozměrech.¹⁵ Málokterého středověkého či novověkého poutníka by napadlo porovnávat míry jednotlivých evropských kopií podle východní předlohy už jen proto, že měrná soustava byla velmi různorodá. Také „originalita“ byla vnímána jinak než v moderní době. Ani vnější vzhled stavby – baldachýnová stříška, tvar a počet jejích sloupků, na nichž spočívala, spád střechy celé stavby, ale i vnitřní půdorys, výška a šířka Andělské kaple a Božího hrobu nemusely odpovídat originálu. Ostatně nikdo na tom netrval, protože nešlo o detailní geometrickou a fotografickou reprodukci budovy z jiného konce světa. Získání vzorového vyobrazení přišlo s rozvojem knihtisku koncem 15. století. Tehdy se objevila možnost stavět podle dřevořezového vyobrazení. Ani tyto obrázky nemohly být důsledně věrným zpodobením Božího hrobu. Navíc jej většinou ukazovaly jen z jedné strany a stavitel musel projevit dosti obrazotvornosti, aby nevelkou budovu zvládl ve všech ohledech a proporcích.

¹⁴ I. ANDERS – M. WINZELER, *Lausitzer Jerusalem*, s. 20–21, zpochybňují údajnou dvojitou cestu zhořeleckého měšťana a člena tamní rady, Georga Emmericha (1422–1507), do Palestiny. Putování z let 1465–1470 a 1476 také odmítají dát do přímé spojitosti se stavbou, vznikající téměř čtyřicet let poté, stejně jako upozorňují na fakt, že budování kaple Svatého hrobu patrně nebylo financováno pouze G. Emmerichem, ale i dalšími měšťany. Celý příběh obšírně podává anonymní publikace *Beschreibung des Heiligen Grabes zu Goerlitz*, Görlitz 1823, s. 6–8. V českém prostředí je obdobná „legenda“ o putování ke Svatému hrobu kvůli získání jeho přesných rozměrů spojena s kaplí Božího hrobu ve Voticích (cesta údajně 1658), vystavěné roku 1685 z prostředků Marie Františky Vrtbové. Srov. J. ROYT, *Slovník biblické ikonografie*, s. 58.

¹⁵ M. BIDDLE, *Das Grab Christi*, který provedl nedestruktivní archeologický průzkum v roce 1989 a letech následujících moderní fotogrammetrickou metodou s využitím počítačové techniky, dokazuje, že zájem o plánovou dokumentaci objektu Božího hrobu je kontinuální, ale až od 19. století silnější v souvislosti s novou podobou této stavby. Dochovaná vyobrazení původního vzhledu kaple jsou odlišná a jejich počet spolu s věrohodností klesá se snižujícím se datem vzniku.

Podstatnou se stala (staro)nová symbolika místa, kde byla kaple Svatého hrobu zbudována.¹⁶ Nepochybně nejdůležitější bylo vidět, kam Krista v lidské a smrtelné podobě naposled uložili. Do českého a moravského prostoru se nápodoby Božích hrobů dostaly poměrně pozdě, až v době barokní mezi lety 1630–1772. Tento jev zjevně souvisí s pobělohorskou rekatolizací, s obnovou poutních míst, vzrůstající i vrcholící katolickou religiozitou.¹⁷ Kaple Božího hrobu se stávaly nejen hmotovou součástí chrámových objektů včetně ambitů (Brno, Mimoň, Praha-Bílá Hora), hřbitovů (Liberec, Votice) či městské architektury, ale zdobily i odlehlá místa u poutních cest (Jiřetín pod Jedlovou, Ostré u Úštěka). Sem chodila procesí, zvláště o největším křesťanském svátku, jímž jsou Velikonoce. Pro barokní Čechy máme doloženy příležitostné divadelní výjevy z Kristova života, smrti a zmrtvýchvstání v rámci Kalvárie (Římov). Smyslem těchto poutí bylo pochopení významu Kristovy smrti jako oběti, opětovné prožití slavné zvěsti o Kristově vzkříšení a nanebevstoupení.

Donátorem liberecké kaple Božího hrobu se patrně z větší části stal mohovitý měšťan z rozvětvené rodiny, zmiňované v regionu už od 17. století, obchodník se sukem a člen městské rady, Andreas Josef Wondrak.¹⁸ V Liberci měl nejen dosti příbuzných, ale na tehdejší malé poměry byl velmi dobře známý

¹⁶ Výjimkou ve zpodobení Svatého hrobu mohou být Velenice jako Kristův hrob tesaný v rostlé skále.

¹⁷ Kaple Božích hrobů byly založeny v lokalitách Mikulov (1630), Praha-Bílá Hora (1643), Polička (po 1650), Olomouc (1653), Dolní Římov (1658), Slaný (1665), Mimoň, Starý Hroznav (1667), Votice (1685), Horšovský Týn (1696), Drahoraz u Jičína (1695–1698), Brno (1701), Mariánské Radčice (1701–1703), Ostré u Úštěka (1703–1707), Velenice (1710–1711), Jaroměřice u Jevíčka (1712–1714), Praha-Zderaz (1715–1721), Havlíčkův Brod (1725), Praha-Petrín (1737), Praha-Staré Město (1749), Praha – u P. Marie Vítězné, u cyriaků (před 1750), Jiřetín pod Jedlovou (1759–1764), Šluknov (1756), Liberec (1772). V 19. století už se staví kaple Božího hrobu, které jeruzalémský vzor nenapodobují, ale obsahují obraz či oltář Božího hrobu, ev. i korpus nebo sochu Krista v životní velikosti, a současně mohou být doprovázeny Kalvárií (např. Hodkovice nad Mohelkou u Liberce).

¹⁸ Wondrakovi byli movití, už r. 1774 drželi dva domy v centru Liberce (srov. SOkA Liberec, fond Archiv města Liberec I, kniha č. 355, passim). Roku 1769 koupil A. J. Wondrak („Wundrag“), měšťan a obchodník, dům a zahradu s příslušenstvím od vdovy po Wentzelu Keilovi (srov. SOkA Liberec, fond AML – I, kn. č. 597, fol. 291r-292v, připojený rejstřík je neúplný!). Wondrak zemřel asi po 24. 10. 1795 a před 10. 11. 1795; jeho rodina měla právně potvrzený testament ze 7. 11. 1795 (viz SOkA Liberec, Libri testamentorum IX, fol. 8n.)

a vážený. S církevním úřadem byl v dobrých vztazích, čemuž by mohlo nasvědčovat, že někteří Wondrakovi příbuzní byli pochováni do hrobek v děkanském, tj. hlavním kostele v centru města.¹⁹ Přesto, že Wondrak byl skutečně dobře znám, nechal na vnitřní stěnu vstupu do Andělské kaple zasadit kamennou desku, která upamatovává další generace, že Boží hrob byl dostavěn 30. července 1772.

Které pohnutky přiměly zámožného kupce ke zbudování právě tohoto typu sakrálního objektu? Liberecký kupec osobně nikdy Jeruzalém nenavštívil. Zřejmě však dobře znal zhořeleckou stavbu, která je poněkud zmenšenou, přesto však velmi věrnou nápodobou oné jeruzalémské kaple. I liberecký Boží hrob je proto menší, než jeho hornolužický vzor ze Svaté země. Mohl mít donátor další závažné důvody ke stavbě? Ve stručném tištěném popisu u příležitosti dokončení kaple se uvádí, že Wondrak byl prý „*hnán vnitřní horlivostí*“, tedy zbožností.²⁰ Jiným motivem Wondrakova rozhodnutí uskýt vlastní záměr v letech 1771–1772 mohla být epidemie a hladomor, největší v Čechách během celého 18. století. V myšlení věřícího člověka pozdně barokní doby mohlo ještě stále být uloženo přesvědčení, že touto službou a obětí Bohu („*ke cti Boží a rozmnožení zbožnosti*“) je možno získat jeho přízeň a pomoci k zahazení nemocí a jiných béd. Ty byly ještě v 18. století všeobecně považovány za projevy Božího hněvu, za trest za hříchy páchané smrtelníky. Kamenná deska v kapli dodává, že stavba byla zbudována „*pro okrasu města*“.

Zbudovat kapli Božího hrobu na hřbitově už nemuselo znamenat přiblížit spásu zesnulých i svou symbolické Boží přítomnosti, ale přímo před vchodem do hlavního městského kostela představovalo myšlenku reprezentace. Nešlo jen o Wondrakovu osobu, ale také o cech soukeníků, jehož dům stále nedaleko

¹⁹ A. HOFFMANN, *Die Gräfte der Reichenberger Erzdecanalkirche*, Reichenberg 1881, s. 32–33. V hrobce leží 52letá Theresie Wondraková († 31. 5. 1769), „*manželka purkmistra*“ Franze Josefa Wondraka (1769–1780). O Wondrakově rodině a o stavebníku kaple s. 32–33.

²⁰ Dalším dochovaným dokladem Wondrakova donátorství byla kazatelna (1787) již neexistujícího kostela ve Václavících u Liberce. Tak K. F. KÜHN, *Topographie*, s. 314.

městského kostela. Výstavba kaple nebyla zcela jednoduchou záležitostí. Neexistovaly sice „moderní“ době známé administrativní obstrukce (pozemek byl městský), jednalo se však o objekt náboženského charakteru. Stavebník a jeho sousedé museli oslovit církevní nadřízené, tj. pražské arcibiskupství. Na žádost z Liberce, datovanou 14. října 1771, odpověděla pražská konsistoř 13. ledna 1772. Kladně. Protože byl Liberec stále ještě městem poddanským, slušelo se oslovit písemně také tehdejší vrchnost, hraběte Jana Kryštofa z Clamu. Liberečtí s ním byli zadobře; někteří jej jistě znali z dob, kdy do města jezdil s blízkým příbuzným, hrabětem Filipem Josefem z Gallasu († 1757), posledním svého rodu. Hrabě Clam souhlasil s výstavbou uvedené kaple. Z celého procesu vyplývá, že založení této nevelké církevní budovy plánoval Wondrak opravdu důkladně.²¹

Průběh úředních jednání a schvalovací procedury vedoucí k povolení stavby je nutno zjišťovat z archivních pramenů, zato uvedení kaple v život již líčí starý tisk. Kaple byla dostavěna 30. července 1772 a vysvěcena při procesí ve svátek Panny Marie 8. září 1772.²² Slavnosti se zúčastnili Liberečtí i sousedé a stala se zřejmě jednou z posledních církevních festivit sklonku baroka v severních Čechách.

Dosud známe dva dochované výtisky o Božím hrobu v Liberci, drobné knížky o necelých třiceti stranách se stručným popisem stavby, rozhojňené bohoslužebnými texty. Autor není uveden. Patrně ze skromnosti zamlčel své jméno, což nebylo výjimečné. Je možné, že sestavení textu se chopil právě zdejší děkan, pater Anton Ignác Kopsch. Nasvědčovaly by tomu některé odkazy

²¹ Na rozdíl o Libereckých ze sklonku barokní zbožné éry si Zhořelečtí svého nového přírůstku v církevním stavitelství přestali považovat brzy po jeho vzniku, v době šíření luterské reformace v německých zemích po roce 1525. Z poosvícenské éry známe různé odsudky této pozdně gotické „hračky“, jak kopii Golgoty i s jejím památkami nazval J. G. G. Büsching roku 1825, srov. I. ANDERS – M. WINZELER, *Lausitzer Jerusalem*, s. 96.

²² Vysvěcení Božího hrobu datuje do 13. září 1772 rukopisná kronika kostela sv. Antonína Velikého, s. 28 (1. část kroniky s názvem „*Annales Compendiosi Ecclesiae Reichenbergensis Sub Titulo Sanct Antonij Abbatis*“), s. 146 (2. část má název „*Annalen der Stadt Reichenberg*“). Srov. *Annalen der Hl. Kreuzkirche* v SOKA Liberec, srov. pozn. č. 3.

na Bibli a díla církevních autorit v tomto nevelkém spisku. Laik by je patrně tak dobře neznal a necitoval. I vydáním popisu nově vystavěné kaple Božího hrobu napodobil Wondrak zhořelecký vzor. Vždyť už v 17. a 18. století opakovaně vyšly tiskem popisy Božího hrobu, resp. celé Golgoty pečlivě vytvořené na vrchu nad Zhořelcem.

Vliv vzoru zhořeleckého Božího hrobu na liberecký je zřetelný. Nejen proto, že můžeme srovnat a doložit velmi podobný vzhled zhořelecké kaple s libereckou, která je o více než 260 let mladší. V popisu kaple Božího hrobu v Liberci inspirace zhořeleckou kopií přímo přiznává. Na rozdíl od Zhořelce tu však nenastala vůle vytvořit u děkanského kostela Golgotu.²³ Proč právě Zhořelec se stal vzorem, a ne různá místa v Čechách či na Moravě, kde také Boží hroby stály? Nejde tu jen o geografickou, ale také kulturní blízkost. Prostředí konfesijní již bylo sice katolické, ale vztahy k protestantské Horní Lužici nezanikly v 17. století, nýbrž pokračovaly. Také to byl důvod, proč Wondrak obrátil svou pozornost při hledání inspirace na sever, a ne na jih.

Příložený plánec s půdorysem, bokorysem a čelním vyobrazením fasády zachycuje pro lepší čtenářovu orientaci i v rýnských stopách rozměry stavby. Podle původního mědirytového vyobrazení si můžeme učinit představu o přízemním obdélném zděném objektu s půlkruhovým závěrem, členěným slepými gotizujícími arkádami na kamenných polosloupech s jednotným pojetím patek a dórských hlavic. Na zadní část ploché střechy nad Božím hrobem dosedala gotizující baldachýnová věžička nesená šesti kamennými válcovými sloupky zakončenými dórskými hlavicemi. Na vrcholu vížky se tyčil nyní chybějící křížek. Po obou bocích osvětlují prostor Andělské kaple malá gotizující okénka. Nad pseudogotickým portálem se ve třech původně reliéfních

²³ Kopec nad Zhořelcem se měl stát biblickou Golgotou se zastaveními, Adamovou kaplí a kaplí Božího hrobu. Ovšem Liberci neposloužila zhořelecká kaple jako vzor poprvé. Primát měla Zaháň, jejíž obyvatelé si dali vystavět podle zhořeleckého vzoru svůj Boží hrob už roku 1603. Tam si dal stavitel záležet, objekt je téměř na centimetr shodný se svým zhořeleckým předobrazem.

rámech nachází novodobá nápisová pole. Původní popis tyto prázdné rámy interpretuje jako symboly „pečetí“, jimiž byl židovskými úředníky uzavřen Ježíšův hrob. Teprve později, snad až po transferu v roce 1865, bylo do volného pole nad vchodem zapsáno převážně latinskou majuskulou černě na bílý vápenný podklad „AEDIFICATUM / A. D. 1722 / FUNDATOR / A. J. Wondrak“.²⁴ Do levého pole přibylo tímže typem písma sdělení „TRANS- / LA- / TUM / A. D. / 1865“, do pravého pole „RE- / NOVA- / TUM / A. D. / 1986“. Na čelní fasádě v pravém a levém rohu byly umístěny již neexistující obdélné kamenné desky s nízkým reliéfem, znázorňujícím „lahve k pomazání“ (balzamaci) mrtvého Krista. Před kaplí Božího hrobu se vpravo a vlevo od schodiště nacházejí dva zkosené kvádry, jež měly představovat „strážce, kteří seděli u hrobu“. Rovnoběžně ke schodišti byl několik metrů odtud umístěn velký kvádr, symbolizující „kámen, který byl položen před hrobové dveře“. Uvnitř Andělské kaple, zde označené jako „předsíň“, stál vpravo od sníženého vchodu do „hrobu Kristova“ kámen, „na němž seděl anděl“. Ani tento prvek se nedochoval. Případná fresková výzdoba, na niž lze usuzovat z tištěného popisu z roku 1772, zanikla patrně už roku 1865. Není podstatné, zda symbolika, představená v textu o novostavbě kaple Božího hrobu, odpovídala skutečnému pojetí z dnešního odborného pohledu historiků umění. Významné je, jak si křesťané třetí čtvrtiny 18. století vykládali jednotlivé symboly vztahující se ke Kristovu příběhu.

Přemístění kaple Božího hrobu roku 1865 bylo zjevně největším zásahem do objektu. Poté, co byl zrušen starý hřbitov obklopující děkanský kostel snad už od 14. století, vznikla na Novém Městě otevřená plocha. Když se začala přetvářet v tržnici a náměstí, bylo jen otázkou času, jak a kdy se plně otevře a rozšíří západní cesta z centra Liberce do okolních vsí (a budoucích městských čtvrtí). Z dochovaných olejomalb je patrné, že kolem božího hrobu v Liberci

²⁴ Mylné vročení 1722 místo správného 1772 vzniklo patrně chybným čtením nápisu vyrytého na kamennou desku nad východem z Andělské kaple.

bylo živo, zastavovali se tu sousedé, hrály si zde děti, své stánky tady měli prodejci různého tovaru. Kaple byla každodenní součástí života křesťanů i s jejich světskými starostmi a zájmy. Místní radní se už počátkem 60. let 19. století rozhodli Boží hrob rozebrat a přestěhovat za barokní kostel Nalezení sv. Kříže (totéž se pak stalo i s mariánským sloupem r. 1877). Z nynějšího Sokolovského náměstí tyto stavby zmizely, aby nadále nebránily zvětšujícímu se provozu. Tato událost se později promítla i do místního dějepisného podání a libereckých vlastivěd. Kaple ještě nezmizela z povědomí Liberečanů, neboť kolem ní byla zřízena Křížová cesta, jejímž se stala logickým vyústěním.

Přesunem kaple Božího hrobu došlo ke změně její orientace z východní více méně na severní. Transfer zasáhl jak exteriérové plastické ozdoby, tak do vnitřní výzdoby a vybavení kaple. Ve srovnání s Prahou, kde na sklonku 19. věku nadobro zmizely dvě z pěti v baroku vystavěných kaplí Božího hrobu (u cyriaků na Starém Městě a u sv. Petra a Pavla na Zderaze), se tehdejší liberečtí radní jeví jako výrazně kulturnější představitelé města, kteří si v nastávající průmyslové epoše stále ještě vážili církevních památek. Avšak nejen v českých zemích, i v celé Evropě se během staletí setkáváme s bořením kaplí Božího hrobu, jež jen v několika případech byly nahrazeny obdobnými novostavbami.

Tím příběh libereckého Božího hrobu ještě nekončí zcela. Donátor, resp. iniciátor stavby, A. J. Wondrak, založil nadaci na opravu a údržbu této kaple. Byla funkční nejen v dobách habsburské monarchie, ale němečtí obyvatelé přispívali dobročinnými sbírkami ještě v první půli 20. století. Po roce 1945 se o památku oficiálně staral znovuobnovený československý stát prostřednictvím památkové péče podřízené ministerstvu kultury. Opravy v 70. a 80. letech 20. století stavbu v podstatě konzervovaly a zachránily ji od neodbytné zkázy.

Nejen v českých zemích se staly tyto drobné sakrální objekty fenoménem; dosud stojí v Belgii, Francii, Maďarsku, Německu, Polsku, Rakousku, Rusku, Slovensku, Slovinsku, Švýcarsku. Účelem dalšího bádání se může stát srovnání

domácích kaplí Božího hrobu napodobujících jeruzalémský předobraz v době barokní se zahraničními stavbami tohoto typu jak z hlediska dějin umění, církevních a kulturních, tak i regionálních.

Edice

Starý tisk je důsledně transliterován, aby s ním mohli pracovat také germanisté a lingvisté obecně. Původní grafické členění nezachováváme, ale jednotlivé řádky jsou naznačeny svislou čarou. Překlad je zčásti převodem, neboť ze stylistických důvodů daných především srozumitelností současnému čtenáři nebylo možné kopírovat původní rozsáhlé větné konstrukce.²⁵ Ty jsme pro přehlednost v českém převodu zjednodušili, aniž by byla porušena výpovědní hodnota textu.²⁶ Odkazy na biblické události a historické údaje obecné i lokální jsou vysvětleny v poznámkách pod čarou.

Gruendliche | **Beschreibung** | des | **in der Stadt Reichenberg** | Buntzlauer |
Creyses neu=er= | bauten | **Heiligen Grabes** | mittelst | einer Kunstmaeßigen in |
Kupfer ge- | stochenen Abbildung, und Beyfuegung | desselben Urhebers und | Stifters.
| Mit Erlaubniß der Obern. | **PRAG** / | gedruckt bey Joseph Emm. | Diesbach | in der

²⁵ Pro překlad byly využity tyto jazykové slovníky: Hildegard BOKOVÁ – Libuše SPÁČILOVÁ a kol., *Stručný raně novohornoněmecký glosář k pramenům z českých zemí*, Olomouc 2003; Václav KASALICKÝ a kol., *Německo-český slovník pro genealogy*, Praha 1996; Jaroslava KROUPOVÁ, *Česko-německý a německo-český slovník základních pojmů z dějin umění*, Praha 1998; Josef RANK, *Nový slovník kapesní jazyka českého i německého dle Jungmanna, Šumavského a jiných*, Praha 1894; Josef RANK, *Všeobecný slovník příručný jazyka českého i německého*, II, Praha [po 1902]; *Latinsko-český slovník*, Praha 2000. – Za revizi překladu vděčíme panu doc. PhDr. Rudolfu Andělovi, CSc.

²⁶ Využitý starý tisk je prvním a současně posledním vydáním, tištěným švabachem v německém jazyku a kurzívou v latině. Má rozměry 10x16 cm, obsahuje 28 číslovaných stran. Před titulní list byl vlepen tištěný plánek opatřený legendou (písmeny A-L) s půdorysem, bokorysy a přední fasádou Svatého (Božího) hrobu v Liberci (29,5x23cm). Plánek obsahuje na dolním pravém okraji měřítko s dílky po 5 milimetrech, a odkazem na měřítko v „*rýnské zemské stopě*“. Plánek provedený v rytině na ručním papíru nese filigrán iniciál FZ. Použitý starý tisk (sign. T 3-78) pochází z fondu Krajské vědecké knihovny v Liberci, jíž jsme zavázáni díky za možnost pracovat s tímto oriináleem. Další výtisk je dochován např. v Oberlausitzische Bibliothek der Wissenschaften Görlitz, sign. Gph V 158. Plánek libereckého Božího hrobu otiskli a tento starý tisk stručně komentují Ines ANDERS – Marius WINZELER, *Lausitzer Jerusalem*, Görlitz – Zittau 2005, s. 58–59.

Altstadt auf dem Klein Ringl im | Beringerischen Haus Nr. 225. | im Jahr 1772.

[s. 2: vacat]

[s. 3:]

Wir Menschen / besonders al= | le Rechtglaubige Catho= | lische Christen haben billi= |
| ge Ursach sich des schmerzhaften Lei= | dens / und der glorreichen Auferste= | hung
unsers Heilands Jesu Christi | zu erinnern / wozu uns hauptsaechlich | der Aposel
Paulus in seinem an- | derten Sendschreiben an Timothe= | us im ersten Capitel / am
10. Vers | erinnert, und ermahnet; so seynd | bereits durch so viele Jahr hundert | in der
ganzen Roemisch=Catholischen | Christenheit / in allen vier Theilen | der Welt derley
Grabmahle hin und |

[s. 4:]

wieder errichtet worden. Damit | aber der geneigte Leser hievon voll= | kommentlich
unterrichtet seyn moege / | so habe demselben in voraus erinnern | wollen / daß dieses
zum Gedächtniß | des Todes / und Auferstehung Jesu | Christi eigentlich erbauete /
und ge- | stiftete Reichenberger Heilige Grab | nicht ein Muster des von Joseph | von
Arimathia selbst in seinem am | Berge Golgotha gelegenen Garten | veranstalteten, noch
von der Kaise- | rin Helena / oder vielmehr Kaiser | Constantinus dem Großen selbst
er- | bauten heiligen Grabes ist / dann | das Erstere ist von den Roemern zur | Zeit des
Titus Wespasianus / und | Adrianus / das Anderte aber von | Saracenen und Tartarn
zerstoehret | worden / sondern es ist nur eine Vor-

[s. 5:]

stellung des nochmahls von den Chri- | stlichen Ordensleuthen wiederum |
aufgerichteten, so wohl damahls, als | auch heunt zu Tage in solchem Stan= | de
befindlichen Werkes / wie man aus | allen Reisebuechern, und Beschrei- | bungen des
gelobten Landes deutlich | abnehmen kan. Eigentlich ist dieses | Gebaeu nach der
Fuerstellung des von | Herrn Georg Emerich Hochweisen, | und wohlverdienten
Burgermeister | der Churfuerstlichen Stadt Goerlitz in | Ober Lausitz im Jahr 1489.
aufge- | richteten heiligen Grabes / gestaltet | worden, dieser wohlverdiente Mann | hat
sich sonder Zweifel aus Antrieb | eines innerlichen Eifers / als ein der- | mahliger
Catholischer Christ zwey= | mahl in Begleitung eines Mahlers / | und Baumeisters /
nemlich das erste |

[s. 6:]

mahl 1465 / dann das anderte mahl | 1476 in das gelobte Land (Palaestina | genannt) begeben / und nebst Besu= | chung und Verehrung der heiligen | Oerter, besonders durch seinen Werk= | meister das dermahlige heilige Grab | fleißig ausmessen / und abzeichnen | lassen. | Eben nach dieser Goerlitzer Zeich= | nung hat der Herr Andreas Joseph | Wondrak Burgerlicher Kauf- und | Handelsmann / wie auch Tuchma= | chermeister in Reichenberg, gleich= | sam aus einen Geluebd durch eini= | ge Jahre einen innerlichen Trieb | empfunden / in seinen Geburthsor= | te ein derley Denkmahl zu hinterlas- | sen; zu seinen Vorhaben zu gelan= | gen, ist derselbe im Jahr 1771. den |

[s. 7:]

14. Weinmonat bey dem Hochwuer- | digsten Erzbischoeflichen Prage *Con- | sistorium* mit unterthaeniger Bitt | eingekommen, und den 13. Jenner | 1772. von demselben noch den einge= | reichten Riß / dasselbige auf dem bey | der hiesigen Decanal-Kirche befindli= | chen Kirchhof / ein solches erbauen zu | koennen, gnaedigste Gutheissung erhal= | ten; nichtminder von Seite Seiner Ex- | cellenz Herrn / Herrn Johann Chri- | stoph Grafen von / und zu Clam / als | dermahligen Landtaeflich verordneten | vaeterlichen Clam=Gallasischen Vor- | mund / und von Herrn Anton Ignatz | Kopsch Erzbischoeflichen Vicarius Fo- | raneus, Dechanten der Stadt Rei- | chenberg bey gedachter Kirche ist ein | bequemer Ort zu Erbauung dieses | heiligen Grabes angewiesen worden / |

[s. 8:]

welches nun von erwehten Herrn | Andreas Joseph Wondrack bereits | in vollkommenen Stand auf desselben | eigene Unkosten an der Ecke gedach= | ten Kirchhoffs sehr zierlich / und dau= | erhaft erbauet, un mit einer hin= | laenglichen Stiftung versehen wor- | den. | Dieses Gebaeu betraget in sei= | nem ganzen Umfange 10. Klaftern, | in der Laenge 10 1/2 Ehlen, und in der | Breite 6 5/8 Ehlen / in der Hoehe 6 5/8 | Ehlen, oben in der Mitte des Dachs | ist ein kuenstliches von 6. Saulen | aufgefuehrtes / und mit einer run- | den Kuppel zugedecktes 5. Ehlen | hohes Thuernlein / und darauf stehen- | den Creutz. |

[s. 9:]

Die Thuere zum Eingang schau= | et gegen Abend / gegen den freyen | Platz auf der

sogenannten Neustadt; | zu beyden Seiten befinden sich zwey | grosse liegende Steine
der Laenge | nach / auch weiterhin $7 \frac{1}{2}$ Ehlen da- | von noch ein groeßerer ach der
Que- | re / zum Andenken desjenigen / der | vor des Josephs von Arimathia in | einen
Felsen gehauenes Grab, in | welches Christi Leichnam geleyt ge- | wesen, damahls
geschoben worden / | und derer, worauf die Waechter ge= | sessen; vor der Thuer
zwischen den | Stein der querueber lieget, befinden | sich drey steinerne Platten,
welche | die gehoerige Entfernung anzeigen | der drey Creutzen woran unser Hei- | land
nebst denen zwey Schaechern | gecreuziget worden. Neben der |

[s. 10:]

Thuer zu beyden Seiten seynd auch | die Riegel, und ueber denselben des | Pilatus /
wie auch der beyden Ho- | hen Priestern Hannas / und Cai- | phas Siegel / durch drey in
Stein | ausgehauene Quadrate angedeutet / | mit denen erwehntes Grab theils | aus
gewoehnlicher Vorsorge / theils | auch auf der Juden ungestimmes | Anhalten
verwahret gewesen; In- | gleichen zeigt sich auf dem Grabe | an beyden Ecken eine
Vorstellung | der Specerey-Gefaesse, deren sich | die drey fromme Frauen / so den
Leich- | nam JESU nachmahlen in seinem | Grabe zu salben gesonnen waren, | nach
den damahls ueblichen Gebrauch | bedienet haben. | Ob nun wohl das ganze Ge- |

[s. 11:]

baeude von aussen eine von Morgen | gegen Abend laenglich eine runde Bil- | dung
vorstellet, so ist es doch in- | wendig bey nahe ganz viereckigt; | Es bestehet aus zwey
unterschiedli- | chen Gemaechern / das erstere / oder | vordere dienet zu einen blosen
Vor- | gemach / und hat zu beyden Seiten | gegen Mittag / und Mitternacht ein | klein
Fensterlein, dadurch das Licht | hineinfallet / zur linken Hand dieses | Vorgemachs
geheth man durch ein | $2 \frac{1}{8}$ Ehlen hohes Thuerlein in das hei- | lige Grab selbst hinein /
rechts bey | diesem Thuerlein lieget ein viereckig- | ter Stein / zum Andenken
desjenigen / | daruaf der Engel gesessen, der denen | ihres Heilands Leichnam zu
salben | gesonnenen frommen Weibern seine | Auferstehung verkuendiget hat; ueber |

[s. 12:]

dem Eingang in das Grab Christi | ist eine $\frac{3}{4}$ Ehlen lang / $\frac{1}{2}$ Ehlen breit |
eingemauerte steinerne Taffel, wel= | che Pilatus an das Creutz Christi | hat heften
lassen / so in Hebraeisch- | Griechisch / und Lateinischer Spra- | che also Beschrieben /

nemlich: | י נ ז י | τ N β τ. | I. N. R. I | das ist: | *JESUS NAZARENUS* | **Ein
Koenig der Juden.** | Das heilige Grab an sich selb- | sten ist 3 1/4 Ehlen lang / 3.
Ehlen | breit, und 6 1/4 Ehlen hoch / inwen- | dig in dem erstern Vorgemach befin- |
det sich bey dem Eingang ueber der |

[s. 13:]

Thuer eine von Stein sauber gear- | beitete Taffel / worauf folgende | Schrift zu lesen. |
**Zur Ehre Gottes, Vermeh= | rung der Andacht, Zierde der | Stadt ist dieses Grab
Christi | von mir Andreas Joseph Won= | drack Burger, Tuchmacher, und |
Handelsmann allhier erbauet / | und dem 30. Julii 1772. vol= | lendet worden. |**
Ferner befindet sich neben dem | Eingang in das heilige Grab rech- | ter Hand eine
Bildnuß, welche die | glorreiche Auferstehung unsers Herrn | Jesu Christi deutlich
vorstellet / wo- | bey eine zierliche Lampe befindlich / |

[s. 14:]

und Wochentlich zweymahl / nem- | lich Freytag, und Sonntags zur | Erinnerung des
schmerzhaften To- | des Christi / und desselben Auferste- | hung angezuendet wird.
| Dieses so herrlich aufgefuehrte | Denkmahl ist unter Vorlaueffig aus | der Kirche des
Heiligen Creutzes | gefuehrten feyerlichen Proceßion am | hohen Fest der
Gnadenvollen Mut- | ter Jesu / Mariae Geburth / den 8. | Tag Herbstmonaths 1772 / mit
de= | nen Dreyßig Silberlingen / um wel= | che der gecreuzigte Heiland Jesus
| Christus ist verkauffet worden / durch | den Herrn Anton Ignatz Kopsch |
Erzbischoeflichen aeltesten *Vicarius* De= | chanten der Stadt Reichenberg / und |
Jubilirten Priester unter zahlreicher |

[s. 15:]

Menge des andaechtigen Volks ein= | geweiht worden. | Damit aber ein jeder wahrer |
Catholischer Christ nicht nur aus ei= | nem zeitlichen Furwitz gegenwaerti= | ges
heilige Grab betrachte, sondern | die eigentliche Vorstellung desselben | beherzigen
solle / so seynd nachste= | hende Gebethe vor alle fromme | Christglaubige Verehrer in
gegen= | waertiges Buechel einverleibet wor= | den / worinnen besonders das |
schmerzhaftige Leiden / der bittere / | und Angstvolle Tod / dann die glor= | reiche
Auferstehung unsers Heilan= | des / und Seeligmachers Jesu Chri- | sti mit
reumuethigen, und Mitleiden | tragenden Herz betrachtet | werden soll. |

[s. 16:]

Andacht | In dem Heiligen Grabe zu ver- | richten. | Der Eingang. | **Gehe ein! fromme**
See= | **le mit unzerstreueter** | **Andacht, und demuethig=** | **ster Ehrerbietigkeit zum**
| **heiligen Grab deines Er=** | **loesers, welches niemand** | **ohne heiligen Schrocken,** |
und das Gemueth durch= | **dringender Herzensangst** |

[s. 17:]

anzuschauen vermag; opfe= | **re hir dein mit inbruenstige** | **Liebe brennendes**
Herz dei= | **nem Heiland zu einem Auf=** | **enthalt, und Ruhe, wied=** | **me Ihm**
dieses, wiederho= | **le den Seufzer: Herr** | **Jesu lebe du in mir, da=** | **mit ich in dir**
sterbe, und | **ewig lebe.** | Begruessung des in Grab | ruhenden Heilands. | **O!**
guettigster Herr, | **und mildester Mei=** |

[s. 18:]

ster! so nannte dich O! | **Jesu die buessende Suen=** | **derin Maria Magdalena, wie**
gut bist du denen, | **die eines aufrichtigen Her=** | **zens, und im Geist de=** | **muethig**
seynd; wie seelig | **seynd jene, welche dich in** | **Einfalt ihres Hertzen su=** | **chen,**
und wie glueckseelig, | **welche in dich hoffen; es** | **ist sicherlich wahr, und** | **ohne**
zweifel wahr, daß | **du alle liebest, die dich** |

[s. 19:]

lieben, und verlassest nie= | **mahl, die ihre Hoffnung** | **auf dich setzen; dann sie=** |
he! deine Liebhaberin such= | **te dich, und hat dich wahr=** | **haftig gefunden, sie**
hoffte | **in dich, und ist von dir** | **nicht verlassen worden, sondern hat durch dich** |
mehr erlanget, als sie | **von dir gehoffet hatte.** | *Origenes Homilia in di-* | *vers.* |

[s. 20:]

Aber wie kan sich mei= | **ne Seele vor mich gestor=** | **bener, und begrabener** |
Heiland! deine Liebhab= | **erin nennen? wie kann sie** | **sich der buessenden**
Magda= | **lena (welcher du mehr** | **als anderen verziehen hast, weil sie mehr als**
andere | **geliebet hat) vergleichen?** | **sie saget, ich suchte dich** | **freylich, und**
vermeinte, | **daß ich meinn Erloeser** | **liebte, ich habe dich auch** |

[s. 21:]

nach Wunsch gefunden; | **aber da vergehet die Freud** | **meines Herzens, mein La=**
chen wird in Trauer ver= | **kehret, ich sehe, daß ich nicht** | **deine Liebhaberin,**

sondern | vielmehr eine Moerderin | bin; ich bin diejenige, welche | dich mit
Ueberschreitung | deiner Gebotten durch mei= | ne fuenff Sinnen dir fuenff |
tieffe Wunden an dem | schmaehlichen Galgen des | Creutzes zugefueget habe, |

[s. 22:]

daß du nun vor mich, und | der ganzen Welt Heil todes | erblasset hier im Grab
lie= | gest; hier finde ich dich, | ich erstaune, ich werde | schamrot, da ich
betrach= | te, wie leicht es sey zu sa= | gen, ich liebe; und wie | schwer es sey, in
der That | der Liebe zu widerhandlen: | Ich erkenne, daß ich we= | gen meinen
vielfaeltigen | Suenden Schuld daran | bin, daß du der Schoen= |

[s. 23:]

ste unter den Menschen= | kindern aller Gestalt be= | raubet allda liegest. A= | ber
O! barmherzigster | Heiland, ich bereue mein | Verbrechen, meine Mues= | sethat,
ich will dich kuenf= | tighin mit reumuethigen, | und aufrichtigen Herz mit |
Magdalena deiner wahren | Liebhaberin, mit deinen | liebsten Juengern Peter, |
und Joannes suchen, ich | will mit denen Weibern |

[s. 24:]

bey deinem Grab sitzen, | und deinen unschuldigen | Tod beweinen, weil ich |
glaubte, daß ich dich liebe, | da es doch nur blose Wor= | te waren, und mich in |
der That die Buerde meiner | Suenden zu boden druckte. | Nun aber danke ich dir
| liebeichester Jesu mein | Licht! daß ich erkennet ha= | be, daß du mich erleuch-
| tet hast, ich habe dich und | mich gefunden, wo ich mich |

[s. 25:]

gefunden, wo ich mich er= | kennet habe, dort habe | ich dich gefunden, und er= |
kennet, wo ich aber dich | erkennet habe, dort hast | du mich erleuchtet. *Au-*
gustinus soliloqui: C. 38. | Desto emsiger werde ich | nun meinen gefundenen |
Heiland halten, je spaether | ich, den ich suchte, ge- | funden habe. Beda in | *Caput*
3. Canticorum. |

[s. 26:]

V. Im Frieden ist seine statt be- | reitet; | R. Und seine Wohnung in Sion. **Gebeth der**
Kirche. | **Wir bitten dich O! | Herr, siehe an | deine Christliche Gemein= | de, fuer**
welche unser Herr | Jesus Christus nicht ge= | zweifelt hat, in die Haende | der

**Suender uebergeben zu= | werden, und die Marter | des Creutzes außzustehen, |
der mit der lebet, und |**

[s. 27:]

**herrschet von Ewigkeit zu | wigkeit. Amen. | Ein anderes Gebeth. | Herr Jesu! der
du | nach Erfuellung al= | les dessen, was die Pro= | pheten von dir geprophe=
zeyet hatten, im Grab | geruhet hast, und von dei= | ner betruetsten Mutter |
Maria, und von andern | Weibern bist beweinet | worden, wir bitten dich, |
verleihe uns, damit wir |**

[s. 28:]

**dein heiligstes Leiden mit | wahren Thraenen beweinen, | auch jene Muessethaten,
| durch welche du wiederum | aufsneue gecreuziget wur= | dest, nicht mehr
begehen; | der du lebest, und Herr= | schest von Ewigkeit zu | Ewigkeit Amen. |
Befehle dich in die Heilige | Fuenf Wunden Christi / und verehere | jede mit einem
andaechtigen Vater= | unser / und Englischen Gruß. | E N D E. |**

[Plan des Gottesgrabes / Plánek Božího hrobu:]

A das Grab Christi | B Stein wo die Engel gesessen | C Vorgemach | D Zwey Steine
wo die Waechter des Grabs gesessen | E Stein so Vor der Grab thure gelegen | F
Salbung flaschen | G die Siegel | H die Riegel | I das thuernlein | K thire des
Vorgemachs Zum Grab Christi | L Niedrige thure des Grabs Christi |

[Maßstab des Heiligen Grabes:]

Rein Landischfüsse

Překlad:

[titulní list, s. 1]

Zevrubné popsání nově postaveného Svatého hrobu ve městě Liberec v kraji Boleslavském spolu s příložením uměleckého, v mědi rytého vyobrazení a s připomenutím původce a zakladatele téhož. S povolením představených. Praha. Vytiskáno u Josefa Emmanuela Diesbacha²⁷ na Starém Městě na Malém náměstí v Beringerově domě č. 225²⁸ v roce 1772

²⁷ Josef Emanuel Diesbach byl s manželkou Evou členem tiskařského bratrstva v Praze 1765, zde činný mezi 1766–1788; † 1794. Viz Karel CHYBA, *Slovník knihtiskařů v Československu*

[s. 3:]

My lidé, obzvláště všichni pravověrní katoličtí křesťané, máme důvod být pamětlivi spravedlivé příčiny bolestného utrpení a přeslavného zmrtvýchvstání našeho Spasitele Ježíše Krista, k čemuž nás upomíná a napomíná především apoštol Pavel ve svém druhém listu Timoteovi v 1. kapitole, v 10. verši;²⁹ pročež byly znovu zřízeny hroby právě tu a tam skrze tolik staletí v celém římskokatolickém křesťanstvu ve všech čtyřech světadílech.

[s. 4-5:]

Aby tím mohl být laskavý čtenář dokonale vzděláván, má být stejně napřed upomínán, že tento k památce smrti a zmrtvýchvstání Ježíše Krista vlastně postavený a zasvěcený liberecký Svatý hrob není uspořádán ani podle vzoru Josefa z Arimatie³⁰ a jeho zahrady položené na hoře Golgota, ani podle císařovny Heleny³¹ nebo spíše mnohem více podle císaře Konstantina Velikého,³² a podle něho postaveného Svatého hrobu, neboť ten první byl od časů Římanů do časů Tita Vespasiana³³ a Hadriana,³⁴ ten druhý byl pak zničen Saracény a Tatary.³⁵ Nýbrž je to znovu vytvořené dílo podle představ křesťanských řeholníků, stejně tak tenkrát, jako v dnešní době. V takovém stavu nacházející se dílo je hodno obdivu, jak se dá vyčíst ze všech cestopisů a popisů zaslíbené země. Vlastně je tato stavba Svatého hrobu vytvořena podle vzoru vysoce učeného pana Georga Emericha³⁶ a zasloužilého purkmistra kurfiřtského města

od nejstarších dob do roku 1860, Praha 1966. Slovník též přístupný z WWW:

[<<http://www.clavmon.cz/chybyba/vyhlednov.asp>>]

²⁸ J. E. Diesbach pracoval v l. 1773–1790 v Praze na Starém Městě v domě čp. 459 (tehdy čp. 225), zvaném „Beringerův dům“ na Malém rynečku (též: „U Modrého jelena“, „Richtrův dům“, nyní na Malém náměstí 11, Michalská ul. 25). Srov. Pavel VLČEK a kol., *Umělecké památky Prahy – Staré Město, Josefov*, Praha 1996, s. 318–319.

²⁹ 2. Epištola sv. Pavla k Timoteovi 1,8–1,10: „*Nestyď se tedy vydávat svědectví o našem Pánu; ani za mne, jeho vězně, se nestyď, nýbrž snášej spolu se mnou všechno zlé pro evangelium. K tomu ti dá sílu Bůh, který nás spasil a povolal svatým povoláním ne pro naše skutky, nýbrž ze svého rozhodnutí a z milosti, kterou nám daroval v Kristu Ježíši před věčnými časy a nyní zjevil příchodem našeho Spasitele Ježíše Krista. On zlomil moc smrti a zjevil nepomýjející život v evangeliu.*“

³⁰ Josef z Arimatie byl tajným Ježíšovým učedníkem a současně členem židovské velerady.

³¹ Císařovna Helena († 328), matka císaře Konstantina Velikého, horlivá křesťanka a stavitelka mnoha křesťanských chrámů. Podle Božího zjevení dala kopat na hoře Kalvarii. Zde byl nalezen svatý kříž, na němž zemřel Kristus.

³² Konstantin I. Veliký, též Flavius Valerius Constantinus (asi 280–337), římský císař od r. 306; syn Konstancia I. Ediktem milánským r. 313 uznal křesťanství za povolené náboženství. Dal po roce 335 stavět chrám Svatého hrobu v Jeruzalémě. Založil Konstantinopolis. Za své zásluhy o křesťanství byl později svatořečen.

³³ Titus Flavius Vespasianus (39–81), od r. 79 římský císař. Syn císaře Vespasiana (9–79), za něhož dokončil židovskou válku: roku 70 obléhal Jeruzalém a celý chrám lehl popelem.

³⁴ Publius Aelius Hadrianus (76–138), císař římský v letech 117–138.

³⁵ Svatý hrob byl spolu s kostelem sv. Hrobu prvně zlikvidován v roce 1098.

³⁶ Georg Emerich, zhořelecký měšťan, putoval do Svaté země pouze jednou, v roce 1465. Podle G. DALMANA, *Das Grab Christi in Deutschland*, s. 82, a dalších autorů s sebou

Zhořelce v Horní Lužici v roce 1489. Tento zasloužilý muž – bezpochyby z pobídky vnitřního zápalu – se jako tehdejší katolický křesťan, dvakrát v doprovodu jednoho malíře a stavitele,

[s. 6-7:]

vydal do zaslíbené země (zvané Palestina), totiž poprvé 1465 a podruhé 1476. A kromě návštěvy a uctění svatých míst, zvláště svým stavitelem dřívější svatý hrob nechal pečlivě vyměřit a zakreslit. Právě podle zhořeleckého nákresu pan Andreas Josef Wondrak,³⁷ městský kupec a obchodník, také soukenický mistr v Liberci, přislíbil, několik let hnán vnitřní horlivostí, ve svém rodišti zbudovat Svatý hrob, na hřbitově nacházejícím se u budovy děkanského kostela. Aby mohl být Svatý hrob zřízen, podali dne 14. října roku 1771 k veledůstojnému arcibiskupství pražskému a konzistoři poníženou prosbu, a 13. ledna 1772 obdrželi nejmilostivější svolení od těch samých a po podání nákresu bylo přiděleno ke stavbě Svatého hrobu příhodné místo na hřbitově nacházejícím se u místního děkanského kostela, že mohou postavit stejný.³⁸ Povolení ne menší než ze strany Jeho Excelence, pána pana Johanna Christofa hraběte z Clamu,³⁹ zemskými deskami stanoveného otcovského clam-gallasovského poručníka, a od pana Antona Ignatze Kopsche,⁴⁰ arcibiskupského vikáře,⁴¹ a děkana města Liberec u zmíněného kostela.

[s. 8-9:]

Hrob na rohu hřbitova, který nechal na vlastní náklady postavit zmíněný pan Andreas Josef Wondrak, byl velmi zdobný a panem Wondrakem⁴² dlouhodobě nadačně zajištěn. Obvod této stavby je 10 sáhů,⁴³ dlouhá je 10,5 lokte, široká 6 5/8 lokte a vysoká 6 5/8 lokte. Nahoře uprostřed střechy je postavena věžička, tvořená šesti sloupy vysokými 5 loktů, sklenutými okrouhlou kopulí s křížem. Dveře, jimiž hledíme k západu, jsou naproti náměstí tzv. Nového města. Po obou stranách leží dva velké

žádného stavebníka ani měřiče neměl. Srov. studii o Božím hrobu v Liberci.

³⁷ K Josefu Andreasi Wondrakovi více ve studii o Božím hrobu v Liberci.

³⁸ Ke stavbě kaple Božího hrobu více ve studii. Tiskem vydaný popis neuvádí stavitele, za nějž starší německá literatura považuje libereckého Johanna Josepha Kunze (1724–1800). V posledním soupisu stavitelů však Boží hrob mezi jeho pracemi uveden není, srov. Pavel VLČEK (ed.), *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, Praha 2004, s. 353.

³⁹ Hrabě Jan Kryštof z Clamu (1702–1778). Jako nejbližší příbuzný spravoval dědictví po hraběti Filipu Josefovi z Gallasu (1703–1757) pro své nezletilé syny Kristiána Filipa a Karla z Clamu. Více kapitoly Milan SVOBODA, *Clam-Gallasové (1757–1945), Severočeská doména*, in: Clam-Gallasův palác. Johann Bernhard Fischer von Erlach. Architektura – výzdoba – život rezidence, (ed. Martin Krummholz), Praha 2007, s. 31–58 a s. 59–80.

⁴⁰ Anton Ignác Kopsch (1694–1775) působil v Liberci od r. 1741. Byl mj. zakladatelem první veřejné knihovny v Liberci, dosud dochované v kostele Nalezení sv. Kříže.

⁴¹ Vicarius foraneus – označení pro venkovského děkana katolické církve.

⁴² V tisku podoba Wondrack i Wondrak.

⁴³ Sáh – délková míra v rozmezí 172 až 202 cm. Loket – délková míra v rozmezí 52 až 94 cm. Srov. Gustav HOFMANN, *Metrologická příručka pro Čechy, Moravu a Slezsko do zavedení metrické soustavy*, Plzeň – Sušice 1984.

kameny, jejichž délka je 7,5 lokte, a ještě jeden větší kámen, který leží kolmo k těmto kamenům. Kameny jsou postaveny na památku Josefa z Arimatie, který předstoupil před Piláta a prosil o Ježíšovo tělo, které poté pohřbil do skalního hrobu.⁴⁴ U vchodu do tohoto hrobu tenkrát seděli dva strážci. Před dveřmi, mezi příčně ležícím kamenem, se nacházejí tři kamenné desky, které ukazují správnou vzájemnou vzdálenost tří křížů, na nichž byl ukřižován náš Spasitel spolu s dvěma lotry. Vedle

[s. 10-11:]

dveří jsou také po obou stranách závory a nad nimi do kamene vytesané pečeti Piláta i obou vysokých kněží, Annáše a Kaifáše⁴⁵, naznačené třemi čtverci vytesanými v kameni.⁴⁶ Jimi byl zmíněný hrob chráněn, částečně podle běžných způsobů, částečně byl opatřen na bouřlivé dožadování se Židů. Zároveň je v hrobě možno vidět vyobrazení nádob na vonné masti, jimiž si tři zbožné ženy na tu dobu běžným způsobem posloužily v čas, kdy přišly znovu natřít vonnou mastí mrtvé Ježíšovo tělo.

Ačkoli celá budova ležící od východu na západ má zvenku okrouhlý tvar, je přesto zblízka vnitřně čtyřhranná: sestává z dvou různých světnic. První neboli přední slouží jako prostý předpokoj a má na obou stranách na sever a na jih malé okénko, kterým prostupuje světlo. Dvířky vlevo, vysokými 2 1/8 lokte, se vchází do samotného Svátého hrobu. Vpravo od dveří leží čtyřhranný kámen k připomenutí toho, na němž seděl anděl, který přišel zvěstovat nanebevstoupení Spasitele oněm svatým ženám, jež přišly pomazat Spasitelovo mrtvé tělo.

[s. 12-13:]

Nad vstupem do Kristova hrobu je 3/4 loktu dlouhá a 1/2 lokte široká vezděná kamenná tabule, kterou nechal Pilát připevnit na Ježíšův kříž, popsaná v hebrejském, řeckém a latinském jazyce, totiž:

י נ ר י
τ Ν β τ.
I. N. R. I

To jest:

Ježíš Nazaretský
Kráľ židovský

Svatý hrob sám o sobě je 3 1/4 lokte dlouhý, 3 lokty široký a 6 1/4 lokte vysoký. Uvnitř v první předsíni se nachází u vchodu nade dveřmi čistě opracovaná kamenná deska, na které můžeme číst následující nápis:

Ke cti Boží, rozšíření zbožnosti, okrasy města, byl tento Ježíšův hrob, vybudovaný

⁴⁴ Srov. Evangelium sv. Jana 19, 38.

⁴⁵ Ježíš byl přiveden k Annášovi, Kaifášovu zeti a veleknězi.

⁴⁶ Celý zde podaný výklad symboliky výzdoby na přední fasádě libereckého Božího hrobu považuje G. DALMAN, *Das Grab Christi in Deutschland*, za lidové podání bez jakékoli opory, aniž by se však zabýval důvody právě takovéto interpretace. Více ve studii o Božím hrobu v Liberci.

mnou, Andreasem Josefem Wondrakem, měšťanem, soukeníkem a obchodníkem, dokončen 30. července 1772.⁴⁷

Dále se nachází vedle vchodu do Svatého hrobu po pravé ruce vyobrazení, které zřetelně představuje přeslavné zmrtvýchvstání našeho Pána Ježíše Krista. Nachází se tam ozdobná lampa, jež je zapalována

[s. 14-15:]

dvakrát týdně, totiž v pátek a v neděli na památku bolestné smrti Kristovy a jeho zmrtvýchvstání. Tento tak skvostně vystavěný pomník vysvětil pan Anton Ignatz Kopsch, arcibiskupský nejstarší vikář a děkan města Liberec a jubilující kněz za účasti velkého množství pobožného lidu při slavnostním procesí, vedeném z kostela svatého Kříže dne 8. září 1772, ve svátek Panny Marie milostiplné, matky Pána Ježíše, a při němž bylo neseno 30 stříbrných, za něž byl prodán tento ukřižovaný Spasitel Ježíš Kristus. Aby si však každý pravý katolický křesťan považoval tohoto Svatého hrobu nejen ze svého dočasného všetečného zájmu, ale aby si vzal k srdci vlastní představu o něm, byly do této knížečky včleněny následující modlitby, určené všem zbožným křesťanským věřícím. V nich má být kajícím se a spolutrpicím srdcem pozorováno především bolestiplné utrpení, hořká a úzkostná smrt, a potom přeslavné zmrtvýchvstání našeho Spasitele a Vykupitele Ježíše Krista.

[s. 16-17:]

Pobožnost

K vykonání ve Svatém hrobu.

Počátek.

Vstup, zbožná duše, se soustředěnou zbožností, a nejpokornější oddaností ke Svatému hrobu svého Spasitele, na kterého nemůže nikdo pohlédnout bez svaté bázně a strachu v srdci, který proniká myslí!

Obětuj zde své srdce, žhnoucí láskou vroucí, svému Spasiteli k setrvání a tichu. Toto mu věnuj a vzdychaje opakuj: Pane Ježíši, žij ve mně, abych zemřel v Tobě a žil navždy.

Pozdravení v hrobu odpočívajícího Spasitele.

Ó nejdobrotivější Pane, a nejhovívavější mistře,

[s. 18-19:]

tak Tě vzývala, ó, Ježíši, kající se hříšnice, Máří Magdalena!⁴⁸ Jak dobrý jsi vůči těm, kteří jsou upřímného srdce, a duchem pokorní; jak blažení jsou ti, kteří Tě v prostotě svého srdce hledají, a jak blaženě šťastni jsou ti, kteří v Tebe doufají; jest jistě pravdivé, a nepochybné, že miluješ všechny ty, kteří Tě milují, a neopouštíš nikdy ty, kteří v Tebe vkládají svou naději: Pak viz! Tvá milovnice Tě hledala a opravdu Tě našla, doufala v Tebe a Ty jsi ji neopustil, nýbrž skrze Tebe dosáhla více, než od Tebe očekávala.

⁴⁷ Nápis na kamenné desce nad vchodem do kaple Božího hrobu na vnitřní stěně v originálu: „Zur Ehre Gottes | Ver Mehrung der Andacht Zürde | der Stadt ist dieses H. Grab | Christy | von mir Andreas Joseph | Wondrack bürger tuchmacher | Und Handels Man Erbauet | Worden. Ao 1772. den 30 July“.

⁴⁸ Marie Magdalena byla prostitutka, která se za své hříchy kála a Ježíš jí odpustil.

[s. 20-21:]

Ó, pro mne zemřelý a pohřbený Spasiteli, jak se může má duše nazývat Tvou milovnicí, jak se může srovnávat s kající se Magdalenou (které jsi odpustil více než jiným, protože Tě milovala více než jiní)? Ona říká: ano, hledala jsem Tě, a domnívala jsem se, že jsem milovala svého Vykupitele. Také jsem Tě podle přání našla; ale tu mizí radost mého srdce, můj smích se obrací v žal, vidím, že nejsem Tvojí milovnicí, nýbrž spíše vražedkyní; já jsem ta, která Ti překročením Tvých přikázání svými pěti smysly přidala pět hlubokých ran na hanebné šibenici kříže,

[s. 22-23:]

takže Ty nyní pro mne, a ku spáse celého světa smrtí zemřelý ležíš; zde Tě nalézám, žasnu, hanbou se červenám, neboť shledávám, jak lehké je říci miluji, a jak je těžké, činem jednat proti lásce; seznávám, že kvůli svým mnohostranným hříchům jsem vinna, že Ty, nejkrásnější mezi lidmi, ležíš zde oloupen o veškerou lidskou podobu.⁵⁰ Ale, ó nejmilosrdnější Spasiteli, lituji svých zločinů, svých trpkých činů, a chci Ti budoucně s upřímným a kajícím srdcem s Máří Magdalenou být Tvou pravou milovnicí a hledat Tě s Tvými nejmilejšími učedníky, Petrem a Janem, chci sedět u Tvého hrobu s oněmi ženami

[s. 24-25:]

a oplakávat Tvoji nevinnou smrt, protože já věřím, že Tě miluji, i když to byla jen pouhá slova, a mě ve skutečnosti k zemi tlačilo břemeno mých hříchů. Nyní Ti ale děkuji, nejlaskavější Ježíši, mé světlo!, že jsem poznala, že jsi mě osvítil. Já jsem Tebe a sebe našla, kde jsem se našla, kde jsem se poznala, tam jsem Tebe našla a seznala, kde jsem ale Tebe poznala, tam jsi mě osvítil. Augustinus soliloqui, c. 38.⁵¹ O co později jsem toho, koho jsem tak dlouho hledala, našla, o to horlivěji se nyní budu svého nalezeného Spasitele držet.⁵² Beda v Caput 3. Canticorum.⁵³

[s. 26-27:]

V:⁵⁴ V míru je připraveno jeho místo.

⁴⁹ Zde zřejmě myšleno „rozmanité“ homilie (kázání „na rozmanitosti“). Órigenés byl řecký církevní učitel, filozof a teolog (185–245). Ve svých homiliích komentoval snad celou Bibli, ale dochovaly se jen části a zlomky jeho díla. Lukášovo evangelium).

⁵⁰ Izaiáš 52,14.

⁵¹ Patrně odkaz na 38. hlavu díla Soliloquia (Samomluvy). – Augustinus Aurelius (354–430) byl křesťanským filozofem a teologem. Autor spisů Vyznání, De civitate Dei (O obci Boží) ad.

⁵² Překlad ponecháváme podle logiky textu v ženském rodu, neboť se zřejmě celou dobu jedná o promluvu duše.

⁵³ Patrně odkaz na 3. hlavu díla Cantica Canticorum. Beda Venerabilis (673?–734) byl anglický učenec, historik a teolog. Autor knih De musica (O hudbě) atd. Později prohlášen za svatého.

⁵⁴ V: Versiculus, versus – verš; R: Responsum – odpověď.

R: A jeho obydlí v Sionu.

Modlitba církve:

My Tě prosíme, ó, Pane, shlédni na svou křesťanskou obec, za niž náš pán Ježíš Kristus neváhal vydat sám sebe do rukou hříšníků a muka kříže vytrpěl ten, který s nimi žije a panuje od věčnosti do věčnosti. Amen.

Jiná modlitba.

Pane Ježíši, jenž po naplnění všeho toho, co Ti bylo proroky prorokováno, jsi v hrobě odpočíval, a svou nejzarmoucenější matkou Marií i jinými ženami jsi byl oplakáván, my Tě prosíme, umožni nám,

[s. 28:]

abychom oplakávali Tvé Nejsvětější utrpení pravými slzami; také ony trpké skutky, skrze něž jsi byl znovu ukřižován, ať se jich nedopouštíme; jenž žiješ a panuješ od věčnosti do věčnosti. Amen.

Poručím Tě do pěti svatých ran Kristových a uctívám každou zbožným Otčenášem⁵⁵ a Andělským pozdravením.⁵⁶

[Popis plánku:]

A Kristův hrob

B Kámen, kde seděli andělé

C Předpokoj

D Dva kameny, kde seděli strážci hrobu

E Kámen ležící před dveřmi hrobu

F Nádoby k pomazání

G Pečeti

H Závory

I Věžička

K Dveře předpokoje Kristova hrobu

L Nízké dveře Kristova hrobu

[měřítko pod plánkem:]

Rýnské zemské stopy

⁵⁵ Evangelium sv. Matouše 6,9-6,13.

⁵⁶ Anděl Páně zvěstoval Marii poselství, že počne dítě z Ducha svatého (Evangelium sv. Matouše, 1,20). Na tuto zprávu odkazuje také Evangelium sv. Lukáše 1,42, když se s Marií setkala Alžběta: „*Požehnaná jsi nade všechny ženy a požehnaný plod tvého těla.*“

Místní rejstřík evropských staveb napodobujících Svatý hrob v Jeruzalémě:⁵⁷

Lokalita: obec, země, stát	Datace stavby či první zmínka (likvidace)	Zadavatel, donátor
Altötting, Bavorsko, SRN	17.–18. století	Georg Paprion
Arnstadt, Erfurt, SRN	15. století? (zbořen 1537)	?
Augsburg – v kostele sv. Anny, SRN*	1508 (zbořen 1611)	Georg Regel, Barbara rozená Lauginger
Augsburg – Weinmarkt, SRN	před 1119 (zbořen 1611)	?
Bad Wurzach, Bádensko-Württembersko, SRN*	1712–1713	hrabě Ernst Jakob von Waldburg zu Zeyl-Wurzbach, hraběnka Maria Anna Ludovika roz. von Wolfegg
Banská Bystrica, Slovensko*	1665	?
Banská Štiavnica, Slovensko*	1747?	?
Bärnbach, Štýrsko, Rakousko	1666	hraběnka Eleonora Eusebie von Wagensberg
Baumgärtl, Bavorsko, SRN	1738 (zbořen 1819)	?
Bebenhausen, SRN	1492	?
Berlín, SRN	1482? (zbořen 1679)	měšťan Müller
Birkenstein, Bavorsko, SRN*	1710?	?
Bisamberg, Dolní Rakousy, Rakousko	1700	hraběnka Margareta Stratmann
Bologna, Itálie	14. století?	?
Borgo San Sepolcro, Itálie	1596	?
Bozen / Bolzano, Jižní Tyroly, Itálie	1680	svobodný pán Franz von Seyboldsdorff
Bratislava, Slovensko	1723? (zbořen po 1950)	?
Brno – kostel sv. Michala, ČR	1701	?
Brügge, Belgie	?	?

⁵⁷ Podle údajů z roku 1922 (G. DALMAN, *Das Grab Christi in Deutschland*) a 2003 (M. RÜDIGER, *Nachbauten des Heiligen Grabes in Jerusalem in der Zeit von Gegenreformation und Barock*). Soupis nepochybně není úplný. Volná pole znamenají, že údaje se nedochovaly nebo se je nezdařilo dohledat. Ani tento soupis není vyčerpávající, byť doplňuje některé lokality, zvl. v České republice, které němečtí, rakouští a další badatelé neznali. Místa označená hvězdičkou [*] značí výzkumem ve 20. století zpochybněné nebo mylně identifikované napodobeniny staveb kaplí Svatého (Božího) hrobu převážně ve střední Evropě.

Budapešť, Maďarsko	1690, 1757–1758 rozšíření (1951 zbořen)	rodina Latinovit
Bühl am Alpee, Bavorsko, SRN	1669	říšský hrabě Leopold Wilhelm von Königsegg-Rothenfels
Cambrai, Francie	před 1064?	?
Capua, Itálie	asi 1288	?
Dedni Dol, Slovinsko	1713	?
Dolní Římov, ČR	1658	P. Jan Gurre
Drahoraz, ČR	1698	František Josef hrabě Šlik
Drösiedl – Ludweis, Dolní Rakousy, Rakousko*	1673 (později přestavěn na kovárnu)	David Christian Haffner
Eggenburg, Dolní Rakousy, Rakousko	1675	Georg Andreas Strassoldo
Eggenthal, Bavorsko, SRN*	1702?	?
Eichstätt – v kostele kapucínů, Bavorsko, SRN	asi 1160 (renovace 1877)	?
Eisenstadt (Kismarton), Burgenland, Rakousko	1707 (1744 zbořen)	kníže Paul I. Esterházy
Florencie, Itálie	1467	?
Forchtenau / Fraknó, Burgenland (Hradsko) Rakousko	1689	kníže Paul I. Esterházy
Fulda, Hessensko, SRN*	1715	probošt Stephan
Gelnhausen, SRN	1490? (1825, přenesen do Homburgu)	?
Gernrode, Harz, SRN*	989?	?
Głogówek, Polsko	1634 (starý hrob) 1822 (nový hrob)	říšský hrabě Georg III. von Oppersdorf
Góra Święty Anny, Polsko	1700–1709	hrabě Georg Adam von Gaschin
Görlitz (Zgorzelec/Zhořelec), SRN	1504	Georg Emmerich
Goslar, Dolní Sasko, SRN	1190? (zbořen 1500)	?
Graz (Štýrský Hradec), Štýrsko, Rakousko	1654	Johann Gabriel Maschwander
Grein, Dolní Rakousy, Rakousko	1641	hrabě Leonhard Helfrieds von Meggau
Győr (Ráb), Maďarsko	1717	?
Havlíčkův Brod, ČR	1725	hraběnka Terezie von Pötting, roz. z Michnova
Henndorf, Salcbursko, Rakousko	1721	Johann Entzinger von Entzing
Hilfikon, kanton Aargau, Švýcarsko	1753	svobodný pán Franz Viktor Augustin von Roll

Hof, SRN	1509 (zbořen 1553)	Caspar Geissdorf
Hoheneich, Gmünd, Dolní Rakousy, Rakousko	1740	hrabě Johann Leopold von Kueffstein, hr. Maria Franziska roz. von Kollonitsch
Horšovský Týn – kostel sv. Anny Na Vršíčku, ČR	1696	hraběnka Anna Marie z Trautmannsdorfu
Imbach, Dolní Rakousy, Rakousko	1760 nebo 1768	priorka dominikánek Emerentia Frueths?
Innichen / San Candido, Jižní Tyroly, Itálie	po 1661	Georg Paprion
Innsbruck, Tyrolsko, Rakousko*	?	?
Istra u Moskvy, RSFSR	17. století	?
Jaroměřice u Jevíčka, ČR	1712–1714	svobodný pán František Michael Šubíř z Chobyně
Jiřetín pod Jedlovou, Křížová hora, ČR	1759–1764	farář Gottfried Liessner?
Jurjevica, Ribnica, Slovinsko	1689	?
Kalwaria Paclawska, Polsko*	1865	?
Kalwaria Zebrzydowska, Polsko	1609	vévoda Nikolaj Zebrzydowski
Kamnik, Slovinsko	před 1704	P. Maximilian Rasp?
Katzelsdorf, Dolní Rakousy, Rakousko	1696?/1740	hrabě Franz Anton von Puchheim
Klagenfurt (Celovec), Korutany, Rakousko	1737–1742 (zbořen 1950)	bratrstvo Božího těla
Klein-Jerusalem (Malý Jeruzalém), Willich-Neersen, Severní Porýní- Vestfálsko, SRN	1659	P. Gerhard Vynhoven, bavorský vévoda a kolínský arcibiskup kurfiřt, Maximilian Heinrich
Klosterlechfeld, Bavorsko, SRN*	1719 (1851–1853 přestavba)	?
Koblenz, Porýní-Falc, SRN*	1495	Peter Fasbender z Molsbergu
Kočevje-Trata, Slovinsko	1751	„bratrstvo Nejsvětější Svátosti“
Köln, SRN	1464? 1496? (zbořen asi 1812)	?
Konstanz (Kostnice), Bádensko- Württembersko, SRN	10. století (zbořen asi 1260)	biskup Konrad
Kőszeg, Maďarsko*	1735	?
Krzyszów, Polsko	1672 (starý hrob) 1738 (nový hrob)	P. Bernardus Rosa P. Benedikt Seidel
La Verna, Itálie	1674	?
Lambach, Horní Rakousy, Rakousko*	1720	?
Landegg, Dolní Rakousy, Rakousko	1650 (1944)	Regina Katharina Berchtold, roz. Ruetzin von Grub

Laupheim, Bádensko-Württembersko, SRN	1611 (po 1868 torzo)	P. David Fogger
Legnica, Polsko	1425	?
Leiden, Nizozemí	před 1467	?
Lenggries-Hohenburg, Bavorsko, SRN	1698	říšský hrabě Ferdinand Joseph von Herwarth
Leutesdorf, Porýní-Falc, SRN	1651	Johannes Rieden
Liberec, ČR	1772 (1865 přemístěn)	Joseph Andreas Wondrak
Limoges, Francie	?	?
Linz (Linec), Horní Rakousy, Rakousko	1659–1660	Ludwig Preller a Anna Apollonia, roz. Eckhart
Ljubljana-Štěpanja vas, Slovinsko	1653	P. Johann Andreas von Stemberg, probošt ljubljanský
Lockenhaus / Léka, Burgenland, Rakousko*	před 1676 (kolem 1800 v rozpadu)	?
Mailberg, Dolní Rakousy, Rakousko	po 1656 (po 1800 přestavba)	kardinál hrabě Leopold Karl Kollonitsch
Maria Lanzendorf, Dolní Rakousy, Rakousko	1699?	P. Franziscus Caccia, představený rakouské provincie františkánů
Maria Plain, Salzburg, Rakousko	1692	svobodní páni Karl Franz a Kaspar Albert von Lerchenfeld (bratři)
Maria Rain, Korutany, Rakousko	1658 (zbořen 1692) 1692–1696 (nový hrob)	opat Wilhelm Malles
Maria Saal, Korutany, Rakousko	1751	?
Mariánské Radčice, ČR*	1701–1703	?
Maso di Rena / Sandhof, Passeiertal, Jižní Tyroly, Itálie	1698	Kaspar Hofer
Mautern, Štýrsko, Rakousko	1673	říšský hrabě Karl Gottfried von Breuner
Mikulov na Moravě, ČR	1630	kardinál František z Dietrichštejna
Mimoň, ČR	1667	Jan Ignác Putz z Adlersturnu
Murau, Štýrsko, Rakousko	1680	říšský kníže Johann Adolf von Schwarzenberg
Neulengbach, Dolní Rakousy, Rakousko	1735 (přestavba v 19. století)	Sebastian Rözer
Neumarkt – Horní Falcko, Bavorsko, SRN	1684	kapucíni
Niwnice – Lwówek Śląski, Polsko	1703	hrabě z Nostic

Novaštifta pri Gornjem Gradu, Slovinsko	asi 1610	Tomas Hren, ljubljanský biskup
Novo Mesto, Slovinsko	1675	svobodný pán Wolf Ferdinand Mordax
Nürnberg (Norimberk) – Holzschuherova kaple, SRN	1515	Heinrich Marschalek von Ebnet, Rauheneck und Schneij
Nürnberg (Norimberk) – Norisstift, SRN	1459 (zbořen 1945)	Georg Ketzel
Olomouc – součást chrámu Neposkvrněného početí Panny Marie, ČR	1653	Tobiáš Schwonauer z Retzu
Ostré u Úštěka, ČR	1703–1707	Václav František Růžička?
Paderborn, SRN	1036? (zbořen)	?
Pakość, Polsko	asi 1730?	?
Pannonhalma, Maďarsko	1724?	opat Benedikt Sajgho?
Paris (Paříž), Francie	?	?
Pfarrkirchen – Bavorsko, SRN	1659 (první hrob) 1677 (nový hrob)	bratrstvo Těla Kristova
Polička – kostel sv. Michala, ČR	2. pol. 17. století	?
Poljčane, Slovinsko*	?	?
Potęb, Polsko	1672	hrabě Georg Leonhard Colonna
Potsdam (Postupim), SRN	1899	císař Friedrich III.
Praha – Bílá Hora, u kostela Panny Marie Vítězné, ČR	1. pol. 18. století?	?
Praha – Nové Město, u kostela sv. Petra a Pavla na Zderaze, ČR	1715–1721	arcibiskup František Ferdinand hrabě z Künburgu
Praha – Nové Město, u kostela sv. Václava na Zderaze, ČR	1643–1646 (zbořen 1892)	svobodný pán Kryštof Vratislav z Mitrovic
Praha – Petřín, ČR	1737	Norbert Saazer
Praha – Staré Město, u kláštera cyriaků, ČR	1749 (zbořen 1890)	Václav Kirchmeyer z Rejchvic
Przeworsk, Polsko	1718?	?
Raciborz (Ratiboř), Polsko	1647	říšský hrabě Georg III. von Oppersdorf
Regelsbrunn, Dolní Rakousy, Rakousko	18. století?	?
Regensburg (Řezno), Bavorsko, SRN	1680 (zbořen 1917)	opat Johann Baptist IV. Hemm
Romans-sur-Isère, Francie	?	?
Rüttenen-Kreuzen – Solothurn, kanton Solothurn, Švýcarsko	1643–1644	svobodný pán Johann II. von Roll
Sachsenburg, Korutany, Rakousko	1733	P. Anton Joseph Weichsler?
Saint Omer, Francie	?	?
Sameister, Bavorsko, SRN*	1685–1688	Johann Jakob Herkomer a bratr Isaak

San Vivaldo in Valdesa, Montaione, Florencie, Itálie	1509/1516	?
Sevnica, Slovinsko	1730	hrabě Franz Anton von Auersperg
Schenkenfelden, Horní Rakousy, Rakousko	asi 1712	svobodný pán Johann Georg Harrucker
Schlettstadt, Alsasko, SRN	1094? (zbořen asi 1750)	Hildegard von Buren
Schönbüchel, Dolní Rakousy, Rakousko	1666–1667	říšský hrabě Konrad Balthasar von Starhemberg
Schwäbisch-Hall – Steinbach, Bádensko-Württembersko, SRN	1693	P. Johann Heinrich von Ostein
Slaný – městská část Kvíček, ČR	1665	hrabě Bernard Ignác Bořita z Martinic
Sopronbánfalva, Maďarsko	po 1661 (zbořen koncem 19. století)	hrabě Paul Széchényi?
Spinges / Spinga – Brixen, Jižní Tyroly, Itálie	1685 (1885 přestavba)	Georg Stocker
St. Johann – Herberstein, Štýrsko, Rakousko	1654	hrabě Johann Maximilian von Herberstein
St. Peter-Freienstein, Štýrsko, Rakousko	1662	Adam von Wondegg
Starý Hroznav, Cheb, ČR	1667	P. Johann Dasselmann
Steyr, Horní Rakousy, Rakousko	asi 1690	Ursula Maximiliana Scheyrer
Stockerau, Dolní Rakousy, Rakousko	1657–1660 (zbořen po 1785)	?
Šentlenart, Brežice, Slovinsko	po 1685?	hraběnka Marie Juliana von Abensberg-Traun?
Šluknov, Děčín, ČR	1756	?
Taxa, Bavorsko, SRN	1672? (zbořen 1802)	?
Ternitz-Dunkelstein, Dolní Rakousy, Rakousko	? (1872 renovace)	hrabata z Hoyosu?
Thunau bei Gars am Kamp, Dolní Rakousy, Rakousko	1686 (zbořen 1876)	?
Tittmoning, Bavorsko, SRN	1680?/1698 (1976 renovace)	?
Toblach / Dobbiaco, Jižní Tyroly, Itálie	1519	?
Torgau, Sasko, SRN	1493 (zbořen 1601)	kurfiršt Friedrich der Weise
Trnava-Modranka, Slovensko	1674? (zbořen 1823)	?
Troyes, Francie	?	?

Ulm, Bádensko-Württembersko, SRN	1447 (zbořen 1817)	Hans Rot
Varallo (Sacro Monte), Itálie	?	?
Velburg, Bavorsko, SRN*	1730? (přestavba 1791– 1792, 1920)	?
Velenice, ČR	1710–1711	Schille (hospodář)
Vienne, Francie*	2. pol. 9. století, zmínka až 1616	arcibiskup Adon?
Vina Gorica pri Trebnjem, Slovinsko	? (zbořen 1972)	?
Votice, ČR	1685	hraběnka Marie Františka, z Heissensteinu, rozená z Vrtby
Vrhnika, Slovinsko	1700?	
Waldshut, Bádensko-Württembersko, SRN	1683	Adam Tröndlin
Wambierzyce, Polsko	1683–1684	Daniel Paschasius Osterberger von Osterberg
Warszawa-Ujazdów (Varšava), Polsko	1723–1731 (zbořen asi 1800)	polský král August Silný?
Weilburg an der Lahn, Hessensko, SRN*	1505	hrabě Johann Ludwig von Nassau-Saarbrücken
Weiterdingen, Bádensko-Württembersko, SRN	1723	svobodný pán Karl Balthasar Johann von Hornstein
Wejherowo, Polsko	asi 1653	Anna Konstanze Wejher
Wien – Hernals (Víděň), Rakousko	1639 (1683 pobořen Turky)	kapitula Dómu ve Vídni
Wien – Unterlaa, Rakousko	po 1683	kardinál hrabě Leopold Karl von Kollonitsch?
Wiesen, Jižní Tyroly, Itálie*	1681	Daniel Elzenbaumer von Elzenbaum
Wilfersdorf an der Zaya, Dolní Rakousy, Rakousko	1674	kníže Hartmann I. von Liechtenstein, hraběnka Elisabeth Sidonie roz. Salm- Reifferscheidt
Windberg, Bavorsko, SRN	1717–1732?	opat Augustin Schmidbauer
Wrocław (Vratislav), Polsko	1410	?
Wullersdorf, Dolní Rakousy, Rakousko*	18. století?	?
Žagań (Zaháň), Polsko	1598–1603	opat Jacobus II., opat Friedrich Tschauer

Resumé

Die Kapelle des Heiligen Grabes in Reichenberg/Liberec

Im Jahre 1772 ließ der Reichenberger Kaufmann und Stadtbürger, Josef Anton Wondrak, die Kapelle des Heiligen Grabes vor der Kirche des Hl. Antonius im Stadtzentrum, unweit vom Rathaus, erbauen. Dazu wurde ein Schriftchen durch einen anonymen Autor herausgegeben (*Gruendliche Beschreibung ...in der Stadt Reichenberg [...] neuerbauten Heiligen Grabes*, Prag 1772), in welchem die kurze Entstehungsgeschichte dieses Hl. Grabes in Reichenberg beschrieben worden ist. Das Ziel der vorliegenden Studie ist, die geschichtlichen Grundlagen der Heiliggrabbauten in der Europaregion zu erklären, d. h. in welchem religiösen Kontext und in welchem Zeitalter sie entstanden sind, wer und warum sie spendete, usw. In der Anlage wird die ursprüngliche Beschreibung der Kapelle des Heiligen Grabes in Reichenberg veröffentlicht und kommentiert. Der Text wurde dann ins Tschechische übersetzt. Endlich wurde auch ein Verzeichnis der Heiliggrabbauten fast in ganz Europa beigelegt. Es handelt sich um ein Resultat des Projektes, das vom Magistrat der Stadt Liberec im Jahre 2008 gefördert wurde. Die Studierenden des Faches Geschichte (Kulturhistorische- und museologische Studien) haben teilweise dieses Thema verarbeitet und mit verschiedensten Fotos, Abbildungen und Quellen- und Literaturverzeichnissen vorbereitet. Das Ergebnis dieses Projektes ist auch ein CD-ROM mit Texten und Abbildungen, die zum weiteren vergleichenden Studium dieses Themas dienen können.